

Rätten till delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar

Ett samarbetsprojekt mellan Barnombudsmannen i Finland,
Barneombudet i Norge och Barnombudsmannen i Sverige

Barnombudsmännen i Sverige och Finland samt Barneombudet i Norge inledde 2007 projektet ”Rätten till delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar”. Syftet med projektet har varit att i enlighet med artikel 12 i barnkonventionen om delaktighet och inflytande ge samiska barn och ungdomar möjlighet att uttrycka sina åsikter om sina liv i de tre länderna. I den här rapporten vill vi ge en bild av vad ett antal samiska barn och unga själva anser är problem och möjligheter i vardagen. På så sätt vill vi uppmuntra beslutsfattare att agera och förhoppningsvis fatta beslut med ännu högre kvalitet.

Rätten till delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar

Ett samarbetsprojekt mellan Barnombudsmannen i Finland,
Barneombudet i Norge och Barnombudsmannen i Sverige

Denna rapport är utgiven av Barnombudsmannen i Sverige i samarbete med Barneombudet i Norge och Barnombudsmannen i Finland samt med stöd av Länsstyrelsen i Lapplands län och Europeiska regionala utvecklingsfonden.

Omslagsfoto: Pekka Antikainen

ISBN 978-91-87448-52-2

Barnombudsmannen

Postadress: Box 22106, 104 22 Stockholm

Besöksadress: Norr Mälärstrand 6

Telefon: 08-692 29 50

Fax: 08-654 62 77

E-post: bo@bo.se

Webbplats: www.bo.se

Innehåll

Förord.....	5
Sammanfattning	7
1 Bakgrund	11
2 Metoder.....	14
2.1 Finland	14
2.2 Norge	16
2.3 Sverige.....	17
3 Resultat.....	20
3.1 Finland	20
3.2 Norge	24
3.3 Sverige.....	28
4 Analys	33
4.1 Finland.....	33
4.2 Norge.....	36
4.3 Sverige.....	40
5 Slutsatser	43
6 Förslag till åtgärder.....	44
Skola och utbildning	44
Hem och familj.....	44
Fritid	45
Massmedia	45
Delaktighet och inflytande	45
Mänskliga rättigheter	45
Källor	46
Projektorganisation.....	48
Bilagor.....	49
Bilaga 1: Barnkonventionen på nordsamiska (lättläst).....	49
Bilaga 2: Barnkonventionen på finska (lättläst)	52
Bilaga 3: Barnkonventionen på norska (lättläst)	55
Bilaga 4: Barnkonventionen på svenska (lättläst).....	60

Förord

Barnombudsmännen i Finland, Norge och Sverige arbetar för barnets rättigheter med grund i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). I det arbetet är det naturligtvis viktigt att låta barn och unga själva utgöra en kunskapskälla.

Det finns mycket som behöver göras för att vuxna ska bli bättre på att leva upp till de rättigheter som barn har enligt barnkonventionen. Rättigheter som ofta handlar om en rad vardagliga frågor för barn och unga, såsom att få vara med att påverka sin vardag och att slippa bli diskriminerad på grund av sin ålder. Barn och unga har rättigheter men det är alltid vi vuxna som bär ansvaret för att leva upp till dessa rättigheter

I verkligheten handlar barns rättigheter mycket om attityder. Vi vuxna utgår ofta ifrån andra prioriteringar och agerar annorlunda när det gäller barn och unga än när det gäller vuxna. Det är även vanligt att vi utgår ifrån vuxnas egna tolkningar av barns behov och önskemål. Precis som vuxna vill barn och unga bli respekterade och de vill att man lyssnar på dem. Utmaningen ligger i att få vuxna att förstå att dialog och respekt för varandra och mellan generationer är det bästa sättet att få aktiva och ansvarstagande barn och ungdomar som trivs med sin tillvaro.

I arbetet med barns och ungas rättigheter är den lokala och regionala nivån särskilt viktiga aktörer i de nordiska länderna. Arbetet med barnperspektiv handlar inte bara om barns rättigheter, utan även om att öka kvaliteten i beslutsfattandet så att besluten blir bättre för dem som berörs och så att samhället använder sina resurser på bästa sätt.

Alla barns lika värde är en viktig utgångspunkt i barnkonventionen. De rättigheter som barn har enligt barnkonventionen gäller alla barn i Finland, Norge och Sverige. Samerna är en minoritet i våra länder och ett ursprungsfolk med rättigheter som till exempel rätten till sitt kulturliv, religion och språk. Vi ombudsmän har en viktig uppgift att bevaka att alla barn får sina rättigheter tillgodosedda, även barn från de nationella minoriteterna.

Samernas traditionella bosättningsområde (Sápmi) sträcker sig från mellersta Norge och Sverige över nordligaste Finland till Kolahalvön i Ryssland. Därför faller det naturligt för oss ombudsmän att samarbeta i detta projekt för att kartlägga barns med samisk bakgrunds åsikter om sina rättigheter. I den här rapporten vill vi ge en bild av hur ett antal samiska barn och unga ser på sina liv. Framför allt vill vi ta reda på vad dessa barn själva anser är problem och möjligheter i deras vardag.

Maria Kaisa Aula
Barnombudsman i Finland

Reidar Hjermann
Barneombud i Norge

Lena Nyberg
Barnombudsman i Sverige

Sammanfattning

Barnombudsmannen i Sverige i samarbete med Barnombudsmannen i Finland och Barneombudet i Norge inledde 2007 projektet "Rätten till delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar" som finansieras av EU:s Europeiska regionala utvecklingsfonden (Interreg III A Nord, delprogrammet Sápmi), Länsstyrelsen i Lapplands län (Finland) och ombudsmännen själva.

Projektet syftar till att underlätta för samiska barn och ungdomar att säga sina åsikter om sina liv i de tre länderna. Detta är i enlighet med artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) om delaktighet och inflytande. Projektet syftar också till att belysa det som barnen själva tycker är problem eller möjligheter med avsikt att uppmuntra beslutsfattarna att agera. Rapporten presenterar en inblick i några samiska barns tankar om sina liv.

Sammanlagt fick Barnombudsmännen i Finland, Norge och Sverige kontakt med 171 ungdomar mellan 13 och 18 årsålder. Informationen samlades genom enkäter, intervjuer, gruppdiskussioner och workshops.

Resultaten visar att det finns stora likheter bland barns och ungdomarnas sätt att se på sina liv i de tre länderna.

Den positiva sidan visar att ungdomarna vi träffade är mycket stolta över sin kultur och sin identitet och känner sig trygga i samiska miljöer. Identitet uttrycks på olika sätt beroende på ungdomarnas bakgrund och ungdomarna upplever det samiska språket som en avgörande faktor som bidrar till en trygg identitet. Därför uppskattar dessa ungdomar mycket lektionerna i det samiska språket.

Den negativa sidan visar att ungdomarna anser att det finns brist på både skolmaterial på samiska och lärare som behärskar språket. Undervisning om samer och i samiska är extremt svårt på grund av bristen på läroböcker. Diskriminering, fördomar och mobbing i skolan på grund av barnens samiska bakgrund förekommer. Generellt finns det behov av mer kunskap om samisk barnuppfostran att användas i verksamheter för barn mellan 1-6 år, skolan socialtjänsten och i samhället i stort. Vidare anser många ungdomar att föräldragenerationens anpassning till majoritetssamhället negativt påverkar ungdomarnas möjligheter att utveckla det samiska språket och identitet.

Ungdomarna som barnombudsmännen träffade anser att massmedia presenterar/förmedlar i alltför liten omfattning nyhetsämnen på samiska och om ungdomskultur riktade till den samiska ungdomsgruppen samtidigt som "det samiska" som träder fram i läroböcker och som omvärlden förhåller sig till, inte representerar den verklighet som ungdomarna lever i.

Sametinget är en institution som upplevs som frånvarande i ungdomarnas liv. Några ungdomar är missnöjda över att det samiska språket ska avgöra tillhörigheten till det samiska samhället. Här spelar sametingen en viktig roll i att öka möjligheter för barn och ungdomar att påverka sina liv.

Barnombudsmän i Finland, Norge och Sverige föreslår ett antal åtgärder som bör genomföras inom områdena hem, skola, fritid, massmedia, delaktighet och inflytande samt mänskliga rättigheter med syfte att tillgodose de samiska barnens rättigheter. Dessa åtgärder finns i tabellen nedan men finns mer specificerade i kapitel 6.

Tabell 1. Översikt över slutsatser och respektive åtgärd efter område

Skola och utbildning	
Slutsats	Åtgärd
"Det samiska" som träder fram i läroböcker och som omvärlden förhåller sig till, representerar inte ungdomarnas verklighet.	<ul style="list-style-type: none"> • Undervisningsmaterialet om samisk kultur bör förnyas så att det återspeglar verkligheten. • Skolan bör i en högre grad ta hänsyn till ungdomarnas åsikter när det gäller utformningen av utbildning kring samiska frågor.
Undervisning om samer och i samiska är extremt svårt på grund av bristen på läroböcker. Även bristen på lärarresurser och inställningen hos skolledningen är betydelsefull för att barn och unga ska lära sig samiska.	<ul style="list-style-type: none"> • Samiska barns och ungas rätt till och tillgång till läromedel på samiska bör säkras. Studiemiljön bör förbättras generellt genom att skolledningar underlättar en god samisk undervisning. • Regeringarna i Sverige och Finland bör ge i uppdrag universitet och högskolor att anordna utbildningar för behöriga modersmåls- och ämneslärare i samiska. • Samernas historia bör utökas i läroplanerna för grundskolan och gymnasiet. Enhetlig bas information om samisk historia för gemensamt bruk i Finland, Norge och Sverige bör utarbetas
Det råder brist på skolmaterial på samiska.	<ul style="list-style-type: none"> • Mer skolmaterial om samer måste utvecklas för att sprida information till barn och unga i skolan. Det är statens ansvar och Finland, Norge och Sverige bör utöka samarbetet inom detta område.
Det samiska språket är en avgörande faktor som bidrar till en trygg identitet.	<ul style="list-style-type: none"> • Kontakterna mellan skolorna i sameområdet bör stärkas. • Samisk ungdom bör motiveras att fullfölja gymnasiet. Samverkan med föräldrarna bör stärkas, så att de aktivt motiverar sina barn att slutföra skolgången. • Gymnasieutbildningen i det samiska förvaltningsområdet bör inarbeta samisk kultur och identitet i undervisning och ämnesinriktning. • Den nationella regionalpolitiken bör stödja de samiska ungdomar som vill bosätta sig i sina hemorter efter avslutad utbildning.
Ungdomarna uppskattar mycket lektionerna i samiska men undervisningen är otillräcklig.	<ul style="list-style-type: none"> • Undervisning i samiska bör säkerställas även i ett långsiktigt perspektiv. • Samiska barn och ungdomar bör ha möjlighet att studera sitt modersmål och sin kultur överallt inom och utanför det samiska området. Rätten till modersmålsundervisning för de samiska barn och ungdomar måste efterlevas. • Regeringarna i Finland, Norge och Sverige bör i större utsträckning utöka möjligheterna för samiska barn och ungdomar till att studera samiska på distans med hjälp av Internet.

Tabell 1, forts.

Hem och familj	
Slutsats	Åtgärd
Det finns behov av mer kunskap om samisk barnuppfostran att användas i verksamheter för barn mellan 1-6 år i skolan, socialtjänsten och i det övriga samhället.	<ul style="list-style-type: none"> • Initiera mer forskning om samisk barnuppfostran och föräldrarnas erfarenheter i sin barndom. Denna forskning kan användas inom socialtjänsten och verksamheter för barn mellan 1-6 år och i skolor.
Integreringen av föräldragenerationen i majoritetssamhället påverkar ungdomarnas möjligheter att utveckla det samiska språket och identitet.	<ul style="list-style-type: none"> • Föräldrarna bör få (såsom andra föräldrar) mer stöd i sin föräldraroll så att de kan delta ännu mer i sina barns liv.
Fritid	
Slutsats	Åtgärd
Det saknas fritidsaktiviteter lämpliga för barn och ungdomar i området.	<ul style="list-style-type: none"> • Barn och ungdomar i sameområdet bör också utanför centralorterna få tillgång till ungdomslokaler, samlingsplatser, fritidssysselsättningar och bibliotek. • Kommunerna bör anordna fritidsverksamheter också för samiska ungdomar. • Unga samer bör erbjudas kulturaktiviteter och ges möjlighet till aktiviteter på sitt eget språk.
Massmedia	
Slutsats	Åtgärd
Massmedia förmedlar i alltför liten omfattning nyhetsämnen på samiska och om ungdomskultur riktade till samiska ungdomar.	<ul style="list-style-type: none"> • Radio- och tv-program samt Internettjänster för samiska barn och ungdomar på samiska bör utökas. YLE i Finland, NRK i Norge samt SVT och SR i Sverige bör utöka sitt samarbete. • Informationen om samer och samisk kultur bör uppdateras med en bild av samerna som stämmer överens med hur samerna lever i dag.
Delaktighet och inflytande	
Slutsats	Åtgärd
Sametinget är en institution som upplevs som frånvarande i ungdomarnas liv.	<ul style="list-style-type: none"> • Sametingen i de olika länderna bör utöka sina kontakter med samiska barn och ungdomar för att ha en dialog om på vilket sätt myndigheterna betraktar en persons tillhörighet till den samiska gruppen i enlighet med lagen och för att informera om sametingens verksamhet. Det kommer att utöka ungdomarnas möjligheter till delaktighet och inflytande.
Ungdomarna är missnöjda över att det samiska språket ska avgöra om de tillhör det samiska samhället.	<ul style="list-style-type: none"> • Kommunerna bör i större utsträckning vända sig till samiska barn och ungdomar för att ta reda på vilken stöd de behöver. • Regeringarna bör utöka stödet och uppmuntra samiska ungdomar att bilda ungdomsorganisationer för att sprida information om samerna och öka ungdomarnas möjligheter till delaktighet och inflytande.

Tabell 1, forts.

Mänskliga rättigheter	
Slutsats	Åtgärd
Projektet konstaterar att rättigheterna för samiska barn och ungdomar i de tre länderna enligt nationella lagstiftningar och internationella konventioner inte efterlevs fullt ut.	<ul style="list-style-type: none"> • Regeringarna bör ge medel till en lämplig myndighet/organisation för att undersöka förekomsten av diskriminering/mobbning bland barn ur de nationella minoriteterna.
Diskriminering, fördomar och mobbning i skolan på grund av barnens samiska bakgrund förekommer.	<ul style="list-style-type: none"> • Regeringarna bör ge i uppdrag nationella tillsynsmyndigheter i Sverige och Finland att förebygga och motverka alla eventuella kränkningar av samiska barn i skolan för att främja samiska barns villkor i utbildningsfrågor.
Situationen för samiska barn och ungdomar i detta projekt i Finland, Norge och Sverige är väldigt lika.	<ul style="list-style-type: none"> • Ett utökat samarbete mellan Finland, Norge och Sveriges regeringar är nödvändigt för att samiska barn och ungdomar kan nyttja samma rättigheter oavsett land. Samordningen av enhetlig strukturering av läromedel på samiska, lärarutbildningen och information riktad mot allmänheten om samisk kultur och historia är nödvändigt inom Sápmi.
Kunskapen om barnkonventionen och barnens rättigheter generellt bör utökas bland samiska barn och ungdomar	<ul style="list-style-type: none"> • Regeringarna bör utöka information om barnkonventionen och barnens rättigheter bland samiska barn och ungdomar med syfte att motverka diskriminering. • Regeringarna i Norge, Finland och Sverige bör se till att barnkonventionen och dess tillägsprotokoll översätts till samiskans samtliga varianter.
Det finns lite kännedom bland barn och ungdomar i Sverige kring varför den svenska staten inte har ratificerat konventionen ILO 169.	<ul style="list-style-type: none"> • Den svenska staten bör informera samiska barn och ungdomar om anledningarna kring varför den svenska staten har valt att inte ratificera konventionen ILO 169.

1 Bakgrund

Barnombudsmannen i Sverige i samarbete med Barnombudsmannen i Finland och Barneombudet i Norge inledde 2007 projektet ”Rätten till delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar” som finansieras av EU:s Europeiska regionala utvecklingsfonden (Interreg III A Nord, delprogrammet Sápmi), Länsstyrelsen i Lapplands län och ombudsmännen själva (Barneombudet från Norge har inte tagit emot extern finansiering till sin del av projektet). Medlen till projektet har därför använts från myndighetens ordinarie anslag).

Projektet syftar till att underlätta för samiska barn och ungdomar att säga sina åsikter om sina liv i de tre länderna. Detta i enlighet med artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) om delaktighet och inflytande.

Andra artiklar i barnkonventionen som är kopplade till detta projekt är

- Artikel 2 om icke diskriminering
- Artikel 8 om barnets rätt att behålla sin identitet
- Artikel 13 om yttrande och informationsfrihet
- Artikel 17 om massmediers roll
- Artikel 29 om barnets rätt till respekt för sin egen kulturella identitet
- Artikel 30 om minoritets- och urbefolkningsbarn

Andra relevanta regelverk är bland annat:

I Finland:

- Grundlagen (1999) har samerna såsom urfolk rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Samisk språklag (2003). Bestämmelserna om samernas rätt att använda samiska hos myndigheter (samerna har rätt att använda sitt språk (nordsamiska, enaresamiska eller skoltsamiska) i kommunala organ i Enare, Enontekis, Sodankylä och Utsjoki kommun (samernas hembygdsområde), Lapplands länsstyrelse och vissa statliga förvaltningsmyndigheter)
- Lagen om Sameting (Lag 1995). För skötseln av ärenden som hör till den kulturella autonomin väljer samerna genom val ett sameting. Sametinget beslutar om fördelningen av de medel som anvisats för samernas gemensamma bruk i statsbudgeten. Statliga myndigheter är förhandlar med sametinget om de planerar åtgärder som kan inverka på samernas ställning som urfolk.
- Skoltlag (1995) som ger ett speciellt stöd för skoltsamer i deras eget område.
- Lagen om grundläggande utbildning (1998) Eleverna som bor på samernas hembygdsområde och behärskar samiska kan huvudsakligen undervisas på samiska. Staten beviljar kommunerna i samernas hembygdsområde anslag för att tillämpa detta. Också i gymnasiet och i yrkesutbildning kan undervisningsspråket vara samiska. Undervisning i modersmålet meddelas utgående från elevens undervisningsspråk som kan vara finska, svenska eller samiska i grundskolan, i gymnasiet och i yrkesskolan.
- Lag om likabehandling (2004) i Finland innebär att ingen får diskrimineras på grund av etniskt ursprung eller språk med mera.

I Norge:

- ILO-konvensjonen nr 169 urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater.
- Grunnlovens § 110a gir samene rett til utvikling av språk, kultur og samfunnsliv.
- Sameloven (LOV-1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold), skal legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe i Norge kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv (Sameloven § 1.1).
- Opplæringsloven (LOV 1998-07-17 nr 61: Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa) kapittel 6 har egne regler om samisk opplæring.
- Diskrimineringsloven (Lov LOV-2005-06-03 nr.33 om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv.) har i § 4 et forbud mot diskriminering på bakgrunn av etnisitet.

I Sverige:

- Brottsbalken (5 kap. 3§) om ärekränkning på grund av etnicitet
- Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (om förbud mot diskriminering).
- Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (denna lag ger rätt till samer att använda samiska vid kontakt med förvaltningsmyndigheter och domstolar inom förvaltningsområdena samt inom förskoleverksamhet och äldreomsorg).
- Lag (2003:307) om förbud mot diskriminering (om förbud mot diskriminering inom socialtjänsten, hälso- och sjukvård, mm)
- Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever (mot diskriminering inom skolan på grund av bland annat etnicitet).
- Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter.
- Regeringsformen (bland annat kap 2 om skydd mot diskriminering på grund av etnicitet).
- Rennäringslag (1971:437)
- Sameskolförordning (1995:205)
- Skollag (1985:1100) kap. 8 om sameskolan

Samerna är den enda etniska gruppen inom Europeiska unionens område som betraktas som ursprungsfolk. Samerna är också en minoritet som är bosatt i fyra länder med ett eget språk och egen kultur (idag finns det ca 9 300 samer i Finland¹, ca 40.000-45 000 i Norge², ca 20 000 i Sverige³, och ca 2 000 i Ryssland⁴).

Projektet syftar också till att belysa det som barnen själva tycker är problem eller möjligheter med avsikt att uppmuntra beslutsfattarna att agera. Denna undersökning syftar inte till att visa på om samiska barn och ungdomar är diskriminerade eller inte. Undersökningen tar dock upp det som ungdomarna själva diskuterade under övningarna.

Denna rapport ska inte ses som ett forskningsprojekt och syftar inte till att ge generell kunskap om alla samiska barn. Rapporten presenterar i stället en inblick i några samiska barns tankar om sina liv.

¹ Lehtola 1997:10

² www.sametinget.no

³ www.samer.se

⁴ www.samer.se

Arbetsmaterialet som ligger till grund för denna avslutande rapport är:

- ”Att vara same är som en gåva” - Rapport om utredningen av hur samebarnens rättigheter tillgodoses i Finlands sameområde (Barnombudsmannen i Finland).
- Retten till medvirkning for samiske barn og unge (Barneombudet i Norge)
- ”Det är roligt att vara same!” – En inblick i några samiska barns och ungdomars liv (Barnombudsmannen i Sverige)

Informationen från Barneombudet i Norge presenteras på norska. Finlands rapport genomfördes på finska och översattes till svenska.

Barnombudsmannen i Finland har också publicerat rapporten om den finska delen av projektet (*”Säpmelafivuolta lea skeaŋka”. Saamelaisuus on kuin lahja. Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 1: 2008 av Rasmus, Minna*) och en broschyr om barnkonventionen på lättläst finska, svenska och nordsamiska. Dessa dokument finns tillgängliga på Barnombudsmannen i Finlands webbplats:
www.lapsiasia.fi/Resource.phx/lapsiasia/sami/index.htx

Inom projekten har Barnombudsmannen i Finland ansvarat för översättning av barnkonventionen på nordsamiska (lättläst). Barnkonventionen på nordsamiska kan läsas i sin helhet på:
www.lapsiasia.fi/Resource.phx/lapsiasia/sami/materiala/soahpamus/soahpamus.htx

2 Metoder

2.1 Finland

I det finländska projektet deltog alla sameområdets högstudier och gymnasier (Kilpisjärvi, Hetta, Vuotso, Ivalo, Enare, Sevettijärvi, Utsjoki och Karigasniemi). Största delen av de ungdomar som deltog i enkäten var nordsamer. Eftersom man inte ställde frågor om etniskt ursprung finns inga exakta uppgifter om hur många som var enare- eller skoltsamer. Bara om de själva tog upp saken kom deras bakgrund fram. I Finland är det förbjudet att efterhöra etniskt ursprung, till exempel i enkätformulär. Den finländska lagstiftningen om personuppgiftsskydd förbjuder registrering av sådana känsliga personuppgifter vars syfte är att beskriva ras eller etniskt ursprung.

Barnombudsmannen tog kontakt med skolornas rektorer och begärde tillstånd att få göra undersökningen. Kommunernas skoldirektörer informerades också. Därpå fick skolorna ett brev med information till lärare och föräldrar på samiska och finska. Informationen beskrev projektets mål och praktiska genomförande. Med brevet till föräldrarna följde en blankett som måste undertecknas för att deras barn skulle få delta i undersökningen. Föräldrarna tillfrågades också om de ville delta i enkäten.

I utredningens startskede försökte vi klargöra vilka som skulle få vara med i projektet om samiska barn och ungdomar. I några skolor kände rektorerna inte till sina elevers etniska ursprung. Det senaste årtiondet har det i Finlands sameområde förts en tidvis häftig diskussion om vem som får kalla sig same, och detta gav våra urvalsfunderingar en extra krydda. I Finland definieras en person som same ifall han själv, en av hans föräldrar eller någon av mor- eller farföräldrarna har lärt sig samiska som modersmål, och ifall han själv anser sig vara same.

Efter moget övervägande beslutade vi ta ungdomarnas egen definition till utgångspunkt. Vi kom överens med rektorerna om att informationen skulle delas ut till alla hem. På så vis kunde ungdomarna diskutera med sina föräldrar och besluta om de ville vara med i utredningen. I informationen till skolorna och föräldrarna skrevs: Alla de ungdomar som känner/definierar sig som samer kan delta i undersökningen. Bland de intervjuade kan alltså finnas ungdomar som inte motsvarar den finländska definitionen av vem som är same.

Intervjusvaren samlades in på två sätt: med ett frågeformulär och genom intervjuer i smågrupper. Frågeformuläret följde den enkät om välbefinnande som tidigare utarbetats vid Finlands barnombudsmans byrå. Formuläret översattes också till nordsamiska. På så vis kunde ungdomarna välja på vilket språk de skulle svara.

Projektarbetaren besökte sameområdets högstudier och gymnasier i oktober-november 2007, och stannade två-tre dagar i varje skola. I alla skolorna höll hon en lektion för sameungdomarna om projektet och dess mål, om Finlands barnombudsmans arbete och uppdrag samt om FN:s konvention om barnets rättigheter. I nästan alla skolorna hölls lektionen på både nordsamiska och finska. Den lektion som gick på nordsamiska åhördes av ungdomar som behärskar språket. De finskspråkiga timmarna åhördes av enaresamiska och skoltsamiska elever samt finskspråkiga sameungdomar. Med undantag för en skola hade högstadierna och gymnasierna lektioner var för sig. En barnanpassad version av FN:s

konvention om barnets rättigheter, översatt till nordsamiska, delades ut till ungdomarna. Om tiden räckte till diskuterade man också under lektionerna.

Frågeformuläret fylldes i antingen i skolan eller hemma. Det hade fyra sidor och alla frågor var öppna. Nästan alla pojkarna hann fylla i formuläret i skolan, medan största delen av flickorna lämnade in det följande dag. I några skolor returnerade ungdomarna inte formulären inom utsatt tid, och då skickade läraren dem senare till projektarbetaren. 87 frågeformulär returnerades. Antalet deltagare kan eventuellt vara större eftersom 36 elever deltog i intervjuer i smågrupp. Det finns inga uppgifter om hur många av dem som deltog i intervjuerna i smågrupp som också besvarade ett frågeformulär. Av dem som var med i kartläggningen begärdes följande personuppgifter: kön, ålder, hemkommun och modersmål. 52 flickor och 35 pojkar fyllde i formuläret.

Av svaren var 30 (34,4 %) på nordsamiska och 57 (65,6 %) på finska. I utredningen frågade man också efter modersmål (ett eller flera). Språken fördelade sig på följande sätt: 17 elever anmälde nordsamiska som modersmål, tre elever skoltsamiska, 36 elever finska och 31 elever finska och något av de samiska språken (nordsamiska/enaesamiska/skoltsamiska).

En del av ungdomarna intervjuades i grupper på 2–5 elever. De som intervjuades i smågrupp valdes ut under lektionen. Oftast uttryckte ungdomarna själva sin önskan att delta i intervjun, i annat fall blev de tillfrågade av projektarbetaren. Ingen vägrade vara med. Intervjuerna räckte mellan en halv och en timme och intervjuspråket var antingen nordsamiska eller finska. Tio smågruppssamtal fördes: sju i högstadiet och tre i gymnasiet. I dem deltog sammanlagt 36 elever: 25 flickor och 11 pojkar. För utredningen intervjuades också fjorton föräldrar (både finska och samiska) till samiska barn och tretton lärare. Dessa intervjuer var alla individuella. Största delen av dem gjordes i anslutning till fältarbetet, men en del per telefon eller e-post. Intervjuerna räckte mellan en halv timme och tre timmar.

Som metod för intervjuerna i smågrupp valdes temaintervjun, som liknar en diskussion där man behandlar på förhand bestämda teman. Temaintervjuns popularitet bygger bland annat på att den fria formen gör att de intervjuades uttalanden bättre kommer till sin rätt. Dessutom är en intervju med tematisk inriktning relativt lätt att analysera tema för tema. Enligt handböcker som beskriver processen står det en fritt att välja i vilken ordning ämnena behandlas, och man måste heller inte tala lika mycket om allt med alla de intervjuade. För att kunna koncentrera sig på intervjun har intervjuaren med sig så kortfattade anteckningar som möjligt om de teman som tas upp. De kan till exempel listas som franska streck. Dessutom kan man tänka ut några hjälpfrågor eller nyckelord för att sätta fart på diskussionen. En temaintervju ska alltså inte gå till så att man från ett papper läser upp detaljerade frågor i fastställd ordning. Det är meningen att man ska diskutera rätt fritt kring ämnena och deras underteman (se t.ex. Eskola & Suoranta 1998: 86–87.). Handböckernas instruktioner tillämpades fritt av projektarbetaren.

Behandlingen av materialet gick till så att alla elevers svar först insamlades skolvis. Svaren delades upp enligt kön och ålder. Därefter behandlades de enligt tema: välbefinnande hemma, välbefinnande i skolan, uppväxtmiljö, samisk identitet, fritid, massmedier.

Vi ville använda öppna frågor för att svaren i möjligaste mån skulle återspegla barnens och de ungas egna tankar.

2.2 Norge

Barneombudet i Norge har selv holdt høringer med samiske ungdommer. Den samiske befolkningen i Norge er spredt over store områder og snakker mange samiske språk. Av hensyn til det nordiske samarbeidet, valgte Barneombudet å fokusere på ungdom fra nordsamiske områder i denne rapporten. Nordsamisk språk er det mest utviklede skriftspråket av de samiske språkene, og det er flest samer som snakker nordsamisk. Barneombudet er oppmerksom på at de utfordringer som ligger i hverdagen til nordsamiske barn i enda større grad er til stede for sørsamiske og lulesamiske barn. Prosjektet må derfor videreføres som et engasjement for alle samiske barn, ikke bare nordsamiske.

Barneombudet valgte å holde høringer med ungdom på videregående skole i Karasjok, Kirkenes og Oslo. Årsaken til at vi valgte tre steder, er at vi ønsket å sammenlikne forhold for ungdom i forvaltningsområdet for samisk språk med vesentlig samisk befolkning, en norsk kommune med relativt stor samisk befolkning og hovedstaden. Hva er likheter og forskjeller? Vi rekrutterte ungdom gjennom samiskundervisningen på Kampen skole i Oslo, Kirkenes videregående skole og gjennom Samiske Videregående skole i Karasjok. Oslo og Kirkenes hadde opplæring i samisk, mens ungdommene i Karasjok hadde opplæring på samisk. Barneombudet valgte å fokusere på ungdommer i 15-16 års-alderen, fordi det er gjort få undersøkelser i denne aldersgruppen. Høringene ble holdt på norsk, da det ikke ble uttrykt noe ønske om at de skulle holdes på nordsamisk.

Metoden som ble brukt ved høringene er utarbeidet i samråd med en ekstern "trainer". Trainer-rollen er, i motsetning til en lærer, en tilbaketrukket tilrettelegger som hjelper prosessene fram uten å styre dem. Traineren har ingen fasit, men målet er å få deltakerne til å reflektere over gitte temaer og få frem deres erfaringer. Det var viktig for oss at høringene i størst mulig grad skulle domineres av ungdommenes tanker og drives fram av deres behov.

Vi benyttet en workshop-metode der man samler ungdommer og deler dem opp i grupper for diskusjon. Vi har brukt plansjer i grupper for å få stikkord om positive og negative aspekter med samiskhet på tre arenaer; skole, lokalsamfunn og familie. Ungdommene har også tegnet seg selv og definert det samiske og det norske i livet sitt. Metoden fungerer best med rundt 15 ungdommer. Workshopene varte rundt tre timer, og vi fikk mye god informasjon fra ungdommene. Tanken var at de skulle gi oss informasjon ut fra at de er eksperter på sitt eget liv, men vi ønsket også at de skulle komme i en tankeprosess selv rundt muligheten for å kunne ivareta sin kultur og medvirke i samfunnet rundt seg.

Dessverre var det for få ungdommer som møtte fram til høring i Oslo til at vi kunne få til en skikkelig workshop. Høringen med ungdommene i Oslo bar derfor preg av å være en åpen samtale der alle fikk delta. Til tross for dette kom det fram mye viktig informasjon som ungdommene var ivrige etter å dele med oss.

Til sammen har Barneombudet snakket med 34 ungdommer. Barneombudet ser høringene som en mulighet til å få et innblikk i noen barns hverdag. Denne rapporten kan derfor ikke gi et fullstendig bilde av hvordan det er å være samisk barn og ungdom i dag, men gir noen viktige oppfordringer fra ungdom til dem som fatter beslutningene om samiske barns hverdag.

Barneombudet har i forbindelse med høringene også snakket med voksenpersoner som har ønsket å komme med sine innspill på vegne av samiske barn og unge. Det er ungdommenes

synspunkter som vil være viktigst i rapporten, men de voksnes innspill vil brukes i den grad de er relevante for å underbygge eller synliggjøre på en bedre måte ungdommenes tanker og meninger. Barneombudet har snakket med lærerne til elevene på skolene der vi holdt høringene; Marit Hætta og Berit Johnskareng, samisklærere på Kampen skole i Oslo, Ester Johnsen og Sverre Østerbøl, samisklærere ved Kirkenes videregående skole, Åge Somby, fungerende rektor ved Samisk videregående skole i Karasjok, lærerne Sissel Gaup og Jon Nystad ved Karasjok grunnskole, Sametinget, Samisk foreldrenettverk i Kirkenes og ordfører i Kautokeino, Klemet Hætta. I tillegg har vi diskutert samiske barnefaglige spørsmål med professor Asle Høgmo, sosialantropolog Astri Dankertsen ved Universitetet i Tromsø og Hadi Lile, stipendiat ved Senter for Menneskerettigheter.

2.3 Sverige

Barnombudsmannen har tidligere (2002) frågat barn och ungdomar i Sverige om deras nöjdhet med livet i sin helhet och olika delar av livet (hemmet, skolan, kompisar, osv.). Motsvarande undersökningar gjordes i Peru, Bosnien Hercegovina, Serbien, Kosovo, Montenegro, Sri Lanka och Vietnam 2003-2005. En liknande lokal undersökning genomfördes hösten 2007 i kommunerna Karlskoga och Degerfors. Undersökningarna genomförs med en metod som Barnombudsmannen har medverkat i att utveckla och som kallas för Nöjtbar-index (NBI). Metoden beskrivs i rapporten *Hur kul är det, på en skala?*, BR2005:03), där också resultaten från undersökningen 2002 med det nationella urvalet av barn och ungdomar 8 – 15 år i Sverige redovisas.

Metoden som användes för att få fram samiska barns och ungdomars åsikter bygger delvis på en inledande workshop i NBI-processen, som genomförs med en speciell metodik. Den har modifierats något för detta ändamål och kallas här för "Inflytandeövning".

Innan undersökningen med samiska ungdomar genomförde barnombudsmannen ett rundabordssamtal med representanter från Sameskolstyrelsen, Sametinget, Ungdomsföreningen Sáminourra, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), Umeå universitet och Barn och en representant från forskningsprojektet "En undersökning av levnadsvillkor och hälsa hos unga vuxna sameer" för att samla in kunskap och erfarenheter kring barns och ungdomarnas situation och för att bestämma platsen för undersökningen. Gruppen är också en referensgrupp i frågor som rör dessa barn och ungdomar.

Det finns inom projektet krav från EU på att projektet genomförs inom vissa områden. I Sveriges fall ska projektet genomföras i Norrbottens län. Därför föreslog referensgruppen att undersökningen skulle genomföras i Bokenskolan och Östra skolan i Jokkmokk⁵. Ungdomarna som deltog i undersökningen är elever från Östra skolan som går i så kallade integrerade klasser samt ungdomar som går i samiska programmet i Bokenskolan. Många elever är ursprungligen från olika orter i Norrland, speciellt de i gymnasieåldern. Jokkmokk är en centralort för 5 samebyar, vilket innebär att många av ungdomarna vi träffade har anknytning till renskötseln. Deltagandet i övningen var frivilligt.

⁵ Jokkmokks kommun ligger i det så kallade förvaltningsområdet för samiska som även innefattar Arjeplogs, Gällivare och Kiruna kommuner. Där gäller rätt att använda samiska i kontakt med myndigheter och domstolar. I Jokkmokks kommun finns det specifika samiska utbildningar och föreningar. Det finns en särskild sameförskola och sameskola, integrerad samisk undervisning på högstadiet, ett samiskt program på gymnasiet och ett samiskt utbildningscentrum. Sameskolstyrelsens kansli är placerat i Jokkmokk. Sametingets ordförande, språkeexpert, lulesamiska språkkonsulenten och den samiska bibliotekskonsulenten finns i Jokkmokk. Där ligger även Åjtte svenskt fjäll- och samemuseum som är huvudmuseum för den samiska kulturen, specialmuseum för fjällkedjans natur och kultur och ett informationscentrum för fjällturismen (www.jokkmokk.se).

Den 3:e december 2007 anordnade Barnombudsmannen två inflytandeövningar med elever från Bokenskolan och Östra skolan i Jokkmokk med 50 ungdomar mellan 13 och 18 år (30 elever från årskurserna 7–9 i grundskolan och 20 elever från gymnasieskolan). Det var pojkar och flickor i åldern 13–18 år. Övningarna genomfördes med den moderator som Barnombudsmannen anlitar som konsult och som har medverkat i Barnombudsmannens tidigare NBI-undersökningar. Barnombudsmannens representanter bidrog med att dokumentera övningen.

Övningen genomfördes i två omgångar, först med 30 högstadiel elever och sedan med 20 gymnasieelever. Vi använde oss i dessa två workshoppar av en övning som börjar med brainstorming. Denna typ av workshop syftar till att få med de aspekter som är viktiga för barnen och ungdomarna ur deras egna perspektiv. Ungdomarna fick i uppdrag att skriva ner på kort vad de tycker är bra och dåligt med att vara ung same i Sverige. Sedan samlade Barnombudsmannens representant in och grupperade alla korten som hörde ihop på tavlan i klassrummet där de höll till och diskuterade innehållet med ungdomarna. Genom denna genomgång förstod alla deltagare problemen på samma sätt. På det här sättet fick deltagarna fram en nyanserad bild av hur det är att vara ung same idag i Jokkmokk och i andra närliggande kommuner. Slutligen diskuterade ungdomarna vad man kan göra för att lösa problem i sin vardag.

I dessa två övningar fick ungdomarna också tillsammans värdera hur nöjda respektive misnöjda de var på en tiogradig skala. När uppfattningarna skilde sig åt beräknades ett approximativt medelvärde och spridningen noterades på korten.

En av fördelarna med denna metod är att alla ger sina bidrag till det ämne som diskuteras. Annars kan man riskera att de som är mer tillbakadragna inte kan göra sig hörda på samma sätt som de mer talträngda. En annan fördel är att alla skapar sig en gemensam bild av de problem som diskuteras eftersom det är meningen att vilken deltagare som helst kan kommentera vad som skrivits på ett kort. Det är alltså inte enbart en person som "äger" tolkningen till sitt kort. Under workshoppen sker arbetsgruppens tankearbete i dialog på ett strukturerat sätt. Det skapas därigenom en gemensam syn på frågorna och uppmärksamhet på när åsikterna går isär. Barnombudsmannen använder ofta övningen som en förberedelse för att utforska ett nytt område.

Barn behandlas ofta i samhället som objekt. De har begränsade möjligheter att komma till tals på sina egna villkor. Barnombudsmannen har därför tagit sin utgångspunkt i barnkonventionens artikel 12 om barnets rätt till delaktighet och inflytande och gett samiska ungdomar möjlighet att komma till tals med sina egna perspektiv. Den valda metoden har till sitt innehåll varit förutsättningslös och inte frågat om särskilda omständigheter eller fenomen. Vi vuxna bör alltid ge barn och ungdomar den möjligheten, inte fråga och lyssna med våra egna perspektiv.

På grund av begränsade resurser i projektet har undersökningen begränsats till såväl innehåll som representativitet. Självfallet kan detta ses som brister. Å andra sidan kan undersökningen ses som ett första steg att belysa ett selektivt urval av samiska ungdomars liv på gott och ont idag. Undersökningen skall därför inte ses som en representativ urvalsundersökning om alla sameungdomars liv i Sverige. Den skall i stället ses som en s.k. fokusgrupp som försöker ge inblick i ungdomarnas egen syn på sin tillvaro.

Helt avsiktligt har ansatsen varit att lyssna på ungdomarna utan förutfattade meningar eller experters problematisering av ämnen. Undersökningen ger en bild av de tillfrågade

ungdomarnas liv baserat på deras egna perspektiv, inte samhällets, Barnombudsmannens eller vuxnas etablerade och problematiserande synsätt.

Resultaten, utan att vara representativa för andra än de tillfrågade och utan påverkan av problematiserande vuxna, visar ett brett spektrum av nöjdhet och missnöjdhet och den bild som ungdomarna har av sina liv och levnadsförhållanden. Bredden på åsikter kan liknas vid ungdomars egna uppfattningar om att bo i problematiserade Stockholmsförorter. De känner sig inte som problematiska objekt utan som kapabla subjekt, trots omvärldens och mediernas bilder.

Eftersom undersökningen inte är representativ är det inte meningsfullt att kvantifiera de medverkandes åsikter och analysera eventuella samband. Detta skulle kräva betydligt mer resurser. Resultaten bör i stället ses som en kompletterade bild till tidigare bilder och som ett bidrag för fortsatta studier, men också tankeställare och budskap för åtgärder.

Barnombudsmannen har återkopplat resultaten i övningen till barnen själva och referensgruppen.

3 Resultat

3.1 Finland

Välbefinnande i hemmet

Ungdomarna och barnen uttryckte särskilt sin uppskattning av föräldrar och släktingar. I många av frågeformulären nämndes också familjens goda ekonomi och föräldrarnas arbetsplats. Enligt de barn och ungdomar som deltog i utredningen hade föräldrarna det bra ställt på alla vis. Svaren från samebarnens föräldrar gick (till stor del) på samma linje som barnens. Till de positiva sidorna räknade man öppenheten inom familjen, levnadsstandarden, arbetsplatsen och de goda familjerelationerna. Bland de intervjuade fanns ingen arbetslös.

Det fanns mycket som man ville förbättra. Särskilt flickorna önskade större öppenhet av sina föräldrar och mera diskussion med dem. Många ungdomar skrev att de känner sig ensamma. Som orsak angavs att föräldrarna är mycket på jobbet, att de inte bryr sig eller att de inte vill delta i ungdomarnas liv. Föräldrarnas roll underströks i många av svaren.

Det var stor skillnad i omfång mellan flickornas och pojkarnas svar. Pojkarnas bestod oftast av en enda mening medan flickorna kunde berätta mycket ingående om olika saker. Ingen av pojkarna berättade till exempel om föräldrarnas drickande. Åtta av flickorna skrev att båda eller en av föräldrarna super. Enligt det här materialet berörs nio procent av de samiska ungdomarna av föräldrars alkoholproblem. Ingen av ungdomarna skrev vem som tar hand om dem när den ena av föräldrarna eller båda dricker.

Till de negativa saker som nämndes i föräldrasvaren hörde bl.a. föräldrars klagan över att partnern inte deltar tillräckligt i barnens liv. Några föräldrar var bekymrade för att deras släktingar bor långt borta. Man avsåg inte bara det fysiska avståndet utan också det psykologiska. Två föräldrar sade att det samiska samhället har förändrats i sämre riktning genom att släktens betydelse har minskat under de senaste åren.

Föräldrarna oroade sig också för att inte kunna fostra sina barn att bli "tillräckligt" samiska. De önskade att deras familjer kunde få stöd. Särskilt föräldrar i sameområdets utkanter fann det krävande och svårt att fostra sina barn till samer. De samiska föräldrarna har också tänkt mycket på sin egen skoltid. Många av dem bodde på internat under skoltiden. För en del av dem var det en trevlig och bekymmerslös tid men för vissa känns den alltjämt svår.

Välbefinnande i skolan

Största delen av de samiska ungdomarna var nöjda med sin skola och med undervisningen. Mest beröm fick lärarna, undervisningens nivå, den individuella undervisningen tack vare de små undervisningsgrupperna, de trevliga skolkamraterna, kulturverksamheten och undervisningen på samiska. Mobbning förekommer mycket sällan, vilket ungdomarna tyckte var fint. I endast tre av svaren nämndes mobbning. På det hela taget sågs skolan som en trygg uppväxtmiljö. Några få i gruppen ansåg att det inte finns någonting som är bra med skolan.

Särskilt mycket beröm fick de samiska lärarna av ungdomarna, och speciellt av flickorna. Att döma av frågeformulären och intervjuerna i smågrupp verkar de samiska lärarna ha en stor betydelse i ungdomarnas liv. De spelar en viktig roll när ungdomarna skapar sin etniska identitet. Man får känslan att lärarna har ett slags dubbelroll i sameungdomarnas liv – de

undervisar men är också ett stöd för ungdomarna då de formar sin etniska identitet. Vi frågade också eleverna vad som kunde förbättras i skolan. Dit hörde enligt dem bland annat inkompetenta lärare, lärarnas tidsbrist, skolans atmosfär, skolmaten, mögelproblem i skolorna, arbetsron och de långa skoldagarna och resorna.

Tvåspråkighet och kulturell mångfald i skolan

Största delen av de samiska ungdomarna ansåg att tvåspråkigheten och den kulturella mångfalden beaktas väl i skolan. Som goda sidor nämnde de bland annat att finsk- och samiskspråkiga elever är jämställda. Den samiskspråkiga undervisningen fick särskilt mycket beröm av eleverna.

Av svaren framgick också att de samiska ungdomarna sinsemellan är långtifrån likställda. I en del av skolorna är det bara lektionerna i samiska språket som försiggår på samiska medan man i andra skolor kan studera nästan alla ämnen på samiska. Den största orsaken är enligt rektorerna att det inte går att hitta behöriga ämneslärare som behärskar samiska. De samiska lärarna säger att den bristande kontinuiteten i den samiskspråkiga undervisningen är ett annat problem. Föräldrarna tvekar att sätta sina barn i samiskspråkig undervisning då man inte säkert vet om den fortsätter nästa läsår.

Ungdomarna, deras föräldrar och lärare ser också det som ett problem att ämnen som eleverna har studerat, till exempel biologi, inte får skrivas på samiska i studentexamen. En av de samiska lärarna säger att den finska terminologin är främmande för en elev som har läst kurserna på samiska. Samma lärare säger sig också vara frustrerad över att "Studentexamensnämnden i Finland inte alls tagit beaktning med saken". Läraren säger sig förstå de ungdomar som inte vågar utnyttja sin rätt att läsa realämnena på samiska. Enligt läraren är ungdomarna ambitiösa och vill ha samma utgångsläge som andra i studentskrivningarna.

Bristen på samiskspråkiga läromedel sågs av både ungdomar och lärare som ett mycket stort problem. Läget är dåligt för alla samiska språk. Det råder stor brist på läromedelsförfattare. Trots att största delen av ungdomarna är nöjda med hur skolan beaktar tvåspråkighet och kulturell mångfald, känner en del att de är i sämre situation än de som talar nordsamiska. Till dem hör de finsktalande sameungdomarna, enaresamerna och skoltsamerna. En del av föräldrarna kritiserar även skolorna och lärarna för att man i vissa skolor klassificerar samebarnen utgående från språket de undervisas på, finska eller samiska. Det händer att barn som inte talar något samiskt språk inte får delta i evenemang på samiska.

Av de samtal som fördes under gruppintervjuerna och lektionerna framgick att skolorna knappt alls ger undervisning om samernas historia. Skoltungdomarna från Sevettijärvi berättade att de nog hade undervisats om skolternas historia, men andra samegruppers historia hade inte alls behandlats. Några sameungdomar hade i sin skola hört om samernas gamla religion och ett par ungdomar sade att deras föräldrar berättat om samernas närhistoria. Enligt rektorerna och lärarna är det ett problem att samernas historia inte ingår i läroplanen. En samisk rektor föreslog att problemet kunde lösas med en samisk läroplan, gemensam för alla kommuner inom sameområdet.

Under gruppintervjuerna och lektionerna diskuterades också hur samerna beaktas i den finländska grundskolans läroböcker. I en av intervjuerna i smågrupp berättade ungdomarna att boken i samhällslära har ett enda stycke om samer och romer. Samernas historia behandlas inte i någon bok.

Historie- och geografiböckerna kan ses som en nationens spegel: synar man dem kan man se vilken bild av ett folk och en nationalstat som legitimerats i det officiella godkännandet av läroböcker (Paasi 1998: 219).

Identitet

Största delen av ungdomarna såg sin samiska identitet som någonting positivt. I sju av svaren skriver ungdomar att det samiska inte betyder någonting för dem. En av dem var flicka, resten pojkar. Av svaren att döma anser pojkarna att renskötselkulturen är en synnerligen viktig del av den samiska identiteten. Också i flickornas svar sågs renskötseln som viktig, men de betonade framför allt språkets betydelse.

De samiska lärare som intervjuades för utredningen har arbetat med sameungdomar i mer än 20 år, några av dem rentav över 30 år. I sitt arbete har de kunnat se en förändring i positiv riktning när det gäller sameungdomarnas identitet och självkänsla. Nästan alla var överens om att dagens sameungdomar har en stark samisk identitet. Särskilt slutet av 1990-talet ses som en tid då man upplevde en slags renässans. Teknologin har revolutionerat också sameungdomarnas värld. Det har skett en förändring också i deras sätt att klä sig. Enligt lärarna använder de nu synliga samiska symboler djärvare än tidigare. Det händer att de pryder vardagskläderna med silversmycken som används i samedräkten och band.

Även om största delen av ungdomarna har en stark samisk identitet, finns också de som har problem med det samiska. Några ungdomar lät bli att delta i utredningen. Av dem var några med på projektarbetarens lektion men ville inte fylla i frågeformuläret. Det fanns också en del ungdomar som sade att de inte känner sig som samer. En av lärarna sade att det ibland är smärtsamt för en ung människa att låta sin samiska identitet växa fram. Det har han/hon märkt i sitt arbete, men också som förälder.

De ungdomar som intervjuades i smågrupp ansåg att samer inte längre diskrimineras. Det kan tolkas som att öppen diskriminering inte längre verkar finnas. Bara två av dem som intervjuades berättade att de någon gång blivit mobbade på grund av sitt etniska ursprung. Annars hade ungdomarna enbart positiva erfarenheter av att vara samer. En av föräldrarna nämnde att hans/hennes barn hade mobbats för att det bar samedräkt. Men enligt föräldern hade mobbningen ändå inte direkt med det samiska att göra. Följden av mobbningen var att barnet inte längre ville klä sig i samedräkt.

Minoriteter inom minoriteten – skoltsamer och enaresamer

Också de skoltsamiska ungdomarnas identitet har stärkts under de senaste åren, det ansåg deras föräldrar och lärare. En av lärarna tyckte visserligen att den dåliga självkänslan alltför syns. Han/hon menade att det är en börda från det förgångna: föräldrarnas skolerfarenheter och livsmiljö avspeglas hos barnen. Enligt denna lärare dröjer det länge innan de trista erfarenheterna är glömda.

Bristen på läromedel på skoltsamiska är ett stort bekymmer för skoltungdomarna och deras lärare. Utarbetandet av läromedel ligger på några skoltsamiska lärares ansvar. Det allra största bekymret är trots allt skoltsamiskans situation över huvud. Som en positiv sak sågs skoltlagen, vars syfte är att främja skolternas levnadsförhållanden och utkomstmöjligheter och att främja skoltkulturen. Med stöd av lagen beviljas bidrag och lån för skolternas renskötsel och andra naturnäringsarter samt för deras bostäder. En skoltsamisk förälder kritiserade skoltlagen och ansåg att skolternas rättigheter i alltför hög grad begränsas till

skoltområdet. Enligt den här föräldern borde de stödas också utanför skoltområdet, eftersom samhället har förändrats och alla inte kan idka de traditionella näringarna.

Ingen av de enaresamiska föräldrarna blev intervjuade. Bland de intervjuade fanns en enaresamisk lärare som har arbetat över 20 år med samiska ungdomar i norr. Han/hon är bekymrad över enaresamiskans situation: föräldrarna behärskar inte språket vilket gör att man inte talar det hemma. Lågstadiet i Enare har en klass med enaresamiska som undervisningspråk, men i högstadiet kan man numera läsa språket bara två timmar i veckan. Orsaken är att det inte finns lärare som behärskar enaresamiska.

Sameområdet som uppväxtmiljö

Vi ville veta vad de samiska barnen och ungdomarna uppskattar uppe i norr, och var de vill slå sig ner efter skolan. Det är viktigt att veta, för under det senaste decenniet har Finlands samer i allt snabbare takt flyttat från sameområdet. År 2007 bodde 61,7 procent av dem utanför samernas hembygdsområde (Sametinget 2008). Bland andra Sametinget har uttryckt sin oro över flyttningsrörelsen.

Av svaren att döma är de samiska ungdomarna fästa vid sin hembygd. 42,5 procent (37 uttalanden) av dem vill tillbaka norrut efter slutförda studier, 25,3 procent skulle vilja bo i Rovaniemi (22 uttalanden), resten nämnde bl.a. Kemi och Uleåborg. Sex ungdomar kunde inte säga var de skulle vilja bo. Rovaniemi upplevdes som ett bra alternativ för att det ligger i Lappland och enligt ungdomarna inte så väldigt långt hemifrån.

Ungdomarna sade sig särskilt uppskatta den rena naturen, lugnet, tryggheten och snön uppe i norr. I många av formulären nämndes också renskötseln, det samiska språket och släkten. På basis av svaren kan man påstå att nästan alla sameungdomarna uppskattar sin hembygd. Bara en av dem skrev att det inte finns någonting som är bra i norr.

Av svaren framgår att sameungdomarna redan i ett mycket tidigt skede måste fundera på olika utbildningsmöjligheter. Väljer man inte gymnasiet i hemkommunen är det yrkesskola i Sodankylä eller Rovaniemi som gäller. Den nordligaste utbildningscentralen är Sameområdets utbildningscentral i Enare. Där ges bland annat utbildning som förbereder för yrkesexamen i sameslöjd och renskötsel, och andra utbildningar som leder till examina inom vuxenutbildningens olika områden.

Sameungdomars fritid

Vi frågade sameungdomarna vad de är nöjda med när det gäller fritiden, och vad de skulle vilja förbättra. Ungdomarna var nöjda med bl.a. kamraterna, möjligheterna att jaga och fiska, utbudet av fritidssysselsättningar, ungdomsgården, församlingens klubbar och läger.

De var missnöjda med bristen på klubbverksamhet och fritidssysselsättningar och klagade över ensamheten. De allra flesta svaren handlade om bristen på utrymmen för ungdomar. Det fanns tydliga regionala skillnader i svaren. Ungdomarna på centralorterna (Ivalo, Hetta, Utsjoki) var nöjdare med sin fritid än de som bor på annat håll. På de ovannämnda orterna hade ungdomarna större möjligheter till fritidssysselsättningar än de som bor i mindre samhällen. På andra håll önskade man sig ungdomslokaler. Det lokala ölsjappet är ibland byns enda samlingsplats.

Mest har kommunerna ordnat aktiviteter som har med motion att göra. Ungdomarna var mycket nöjda med fritidsverksamheten där sådan ordnades. Men de nämnde också byar

där kommunen inte arrangerar någon klubbverksamhet alls. Ingen av ungdomarna nämnde samiskspråkiga klubbar i sitt svar, men få hade väl ens en sådan önskan. Ungdomar som inte får ledd verksamhet ens på finska kanske inte tänker på att fordra sådan på sitt modersmål. I ett enda svar önskades teater på samiska. I ett par av gruppintervjuerna önskade ungdomarna att hembyn skulle få ett bibliotek. Bibliotek finns på centralorterna men inte ute i byarna. Vissa byar har tillgång till bokbuss. En av dem är Kilpisjärvi dit bussen kommer en gång i månaden.

Sameungdomarna och medierna

Under de lektioner och diskussioner i smågrupp som ordnades inom ramen för projektet frågade vi ungdomarna vilka medietjänster som riktas till dem och vilka tjänster de önskar sig. Det finns mycket få radioprogram för ungdomar, och inga tv-program. Några sade att de lyssnar på norska Sameradion som beaktar sameungdomarna på ett sätt som de uppskattar. Många önskade Internetsidor och tv-serier på samiska.

Alla ungdomarna utom en sade att folkmajoritetens medier alltfjämt ger en mycket stereotyp bild av samerna: de är alkoholister, går alltid klädda i samedräkt och vet ingenting om modernt liv.

Den samiska egenarten har traditionellt uppfattats som gammaldags, och det moderna och tidsenliga har setts som en motpol. Denna bild har förstärkts genom en betoning av kulturens ålderdomliga, arkaiska drag och genom att bortse från nutidens inverkan på samernas värld (Lehtola 1999: 15–16.) En del av ungdomarna var indignerade över det sätt på vilket medierna beskriver samerna. De önskade att medierna kunde förmedla en mera sanningsenlig och tidsenlig bild av dem.

3.2 Norge

Familie

Familiekonstellasjoner

Barneombudet har ikke aktivt vært opptatt av å definere ungdommenes samiskhet ut fra objektive kriterier. Ungdommene er valgt ut fordi de aktivt har valgt å gå på samisk undervisning. Bortsett fra én, hadde alle ungdommene samisk bakgrunn. De fleste som bodde i Oslo hadde bare en samisk forelder. Det samme gjaldt ungdommene i Kirkenes, mens de fleste i Karasjok hadde to samiske foreldre. Til tross for dette ble mange av de samme tingene vektlagt i forhold til det å være samisk. De har større familie, opplever å være mer knyttet til familien sin og føler seg nærmere slekten sin enn nordmenn. Alle synes det er bra at samiske familier er større enn norske. Man er aldri alene, "Familien er "gjengen" og samiske familier ses som tettere knyttet sammen enn norske.

De fleste som bor utenfor forvaltningsområdet har slekt i områder innenfor. De kjenner godt slektninger som nordmenn vanligvis ikke har noe forhold til, slik som barn av foreldrenes tremenninger. De deltar på store begivenheter som bryllup og barnedåp, som for dem er viktige samiske begivenheter.

Samisk oppdragelse?

Vi spurte ungdommene om det var forskjell på samisk og norsk barneoppdragelse. Svarene vi fikk, fulgte de naturlige skillelinjene i det å vokse opp i et samiskdominert område i motsetning til å vokse opp i Oslo eller Kirkenes.

Det er få regler i ungdommenes familier i Karasjok.

Ungdommene trenger ikke si fra hvis de går til venner eller drar på tur. I helgene drar familien på tur sammen, og mange familier har sine egne turplasser. "Jeg føler ikke at vi er like nøye som søringen." Ungdommene spiser når de vil og legger seg når de vil. De bestemmer selv rytmen i hverdagen sin og har mye friere tøyler. "Jeg spiser nå bare."

Ungdommene i Kirkenes og Oslo beskriver også denne måten å oppdra barn på som noe kjent, men ikke som en del av deres hverdag. De refererer til Kautokeino og Karasjok når de beskriver løse leggetider og måltider. Alle ungdommene har imidlertid hørt de samiske fortellingene om stállú⁶ osv, og noen beskriver at foreldrene har brukt dem i oppdragelsen. Ei av jentene forteller i lunsjen at de bodde ved en elv da hun var liten og at hun ble skremt til å ikke gå nær den ved historier om overnaturlige vesener.

Hvor samisk er jeg, eller hvor norsk?

Ungdommene er stolte over å være samiske. Å være samisk gjør at man får innblikk i kultur og tradisjon. Den samiske identiteten er imidlertid forskjellig ut fra geografi. Ungdommene i Oslo synes det er "kult" å være same, men flagger ikke sin samiske identitet. De velger selv når de vil fremheve det samiske og når de vil skjule det. Ungdommene i Kirkenes føler at de lever i et samfunn der det samiske lett blir synlig. De føler samtidig at omgivelsene har bestemte oppfatninger av det samiske som ikke stemmer med virkeligheten, og at dette bidrar til at de ikke ønsker å framstå som samiske.

Alle ungdommene føler seg både norske og samiske. Mens det samiske i stor grad er knyttet til familie, store markeringer og tradisjoner, er hverdagslivet definert som norsk. I skolehverdagen er ungdommene også norske og omgir seg med norske venner. Selve skolegangen oppfattes som norsk, uavhengig av om man går på skole i Karasjok, Kirkenes eller i Oslo. Samtidig er skolegangen samisk, fordi man jo lærer samisk der, og den lærdommen defineres som noe av det viktigste for opprettholdelse av samisk identitet. "Det er språket som gjør at samer er samer. Språket er nøkkelen til å føle seg samisk" sier en gutt i Kirkenes. Det er altså en dualitet i deres liv hvor det samiske og det norske overlapper hverandre. Ungdommene gir oss en viktig pekepinn om at det ikke er fruktbart å lage en klar dikotomi mellom det samiske og det norske. Virkeligheten er annerledes, og det finnes alle variasjoner av samiskhet og norskhet.

Det samiske blir også et tema på tvers av generasjoner. Mange ungdommer snakker om foreldrenes manglende kompetanse i det samiske språk og om det fornorskingen har gjort med dem. "Samer mobber oss - det er fornorskede folk som synes at vi er for samiske, siden vi går på samiskundervisning," sier ei jente.

Ungdommene i Karasjok er i mye større grad omgitt av en reindriftssamisk hverdag enn de andre ungdommene. De får være med på vidda og se hvordan reindriften fungerer. De vokser opp med både joik, nærhet til naturen og reindriftssamiske tradisjoner, noe de andre ungdommene har et mer teoretisk forhold til. Nærheten til reindriftssamisk levemåte beskrives imidlertid ikke som bare positivt. Det er en del ting som er obligatorisk lærdom i en samisk familie i et samisk samfunn; reindriftssamer må f. eks lære om rein. Søm og tilberedning av samisk mat er også noe man bare må lære seg. Kanskje er det for frie tøyler i blant, påpeker noen mens andre sier det er bra, fordi de har frihet til å lage seg sine egne meninger om ting.

⁶ Stállú er en samisk eventyrskikkelse.

Ungdommene i Oslo har opplevd at foreldrene gjerne ønsker at barna skal ha en samisk identitet, men ingen føler seg tvunget til å definere seg som samisk. Noen får likevel dårlig samvittighet om de ikke snakker samisk med den forelderen som er samisk. De har også opplevd at deres samiskhet blir brukt som underholdning. En av jentene følte seg nødt til å svare ja på forespørsel om å joike som pauseinnslag på en konferanse og opplevde dette som veldig flaut og vanskelig.

Alle ungdommene liker samisk mat og fremhever mat som en viktig og positiv del av den samiske kulturen. Under høringen i Karasjok ble det heftige diskusjoner om en spesiell blodpølse. I Oslo likket de seg om munnen når de snakker om bidus (samisk reinkjøttgryte), og det samme opplevde vi i Kirkenes. Der fikk vi også servert bidus til lunsj under høringen. Den unisone positive opplevelsen av samiske mattradisjoner kan tyde på at maten er en viktig samisk kulturmarkør som videreholdes også i bysamfunn.

Kofte er også noe ungdommene er raske til å beskrive som en del av deres samiske identitet. Alle har kofter, men bruker den sjelden. Den blir gjerne brukt ved store markeringer, som 6.februar, konfirmasjoner og bryllup. Bruken av kofte er også avhengig av alder. Som barn bruker man kofte, men så kommer en periode hvor det er flaut. Ungdommene hadde imidlertid kommet til et punkt hvor de ble mer interessert igjen. Kofte representerer en vesentlig økonomisk verdi. "Jeg blir så irritert over at mine norske venner får 12 000 kroner til konfirmasjonen sin og tror at jeg ikke får noe fordi jeg får kofte. De vet jo ikke at kofte er kjempedyrt," sier ei jente.

Opplærings situasjonen

Det aller viktigste budskapet til Barneombudet fra alle ungdommene vi var i kontakt med dreide seg om samisk opplæring. Ungdommene i Oslo og Kirkenes fikk altså undervisning i samisk, mens ungdommene i Karasjok fikk undervisning på samisk. Dette skillet er viktig, og sier mye om hvor stor plass samisk språk og kultur har i ungdommenes liv. Det er stor forskjell på å få all undervisning på samisk og å få opplæring i samisk språk og kultur noen timer i uken.

Bakgrunnen for at ungdommene startet med samiskundervisning var flerdelt. De fleste ønsket å kunne kommunisere med egen familie på samisk. De hadde også et ønske om å bli bedre kjent med språket. I Oslo var det stort sett den samiske forelderen som hadde foreslått at ungdommene skulle begynne på samisk undervisning. En hadde gått i samisk barnehage og følte det som en naturlig fortsettelse. En hadde blitt inspirert av sin venninne. I Kirkenes var begrunnelsene de samme. I tillegg hadde noen gått på samisk skole. I Karasjok falt det naturlig for ungdommene å fortsette på samisk videregående etter samisk grunnskole.

Det var i vårt utvalg mange flere jenter enn gutter som hadde undervisning i, eller på, samisk. Ungdommene tolket dette som manglende interesse fra guttenes side. De har mange andre aktiviteter som tar mye tid. Det er generelt sett ganske få elever på samiskundervisning i Oslo, som er det stedet i Norge hvor det bor flest samer. Ungdommene i Oslo må ta samisk undervisning etter skoletid. De har også lang reisevei til undervisningen, som gis på Kampen skole. Dette gjør at de får lange dager og det svekker motivasjonen for å ta samisk språkundervisning. Dette er nok ikke hele forklaringen, men noen av faktorene som gir grunnen til et lavt antall elever og høyt frafall.

Generelt gir ungdommene et dystert bilde av situasjonen for samisk opplæring. De beskriver en hverdag der de må bruke 8 forskjellige lærebøker for å lære samisk. Det finnes

ingen nye lærebøker på samisk etter KLO6. Ungdommene forholder seg altså til utdatert og utilstrekkelig materiale. Ungdommene i Karasjok som gikk på samisk videregående skole, hadde bare en lærebok på samisk til bruk i samiskundervisningen. Resten av lærebøkene var på norsk, mens læreren underviste på samisk. Ungdommene i Karasjok overrasket oss med å hevde at de ikke ønsket lærebøker på samisk. Dette forklarte de med at det hadde vært altfor vanskelig å følge med i undervisningen dersom bøkene var på samisk. Alle var imidlertid enige i at det hadde vært mulig å ha samiske lærebøker dersom de hadde hatt en fullgod undervisning gjennom hele grunnskolen. Ønsket om et samisk leksikon var også sterkt.

Ungdommene beskriver imidlertid innholdet i samiskundervisningen som veldig fleksibelt. De får i stor grad være med på å bestemme hva de skal lære, og de lærer ikke bare språket, men også om samisk kultur, håndverk og om samenes forhold til naturen. Dette oppfattes som positivt og gjør opplæringen mer relevant.

Opplæringssituasjonen i Kirkenes beskrives som svært ustabil med stadig utskifting av lærekrefter. Den konstante utskiftingen gjør at elvene lærer det samme flere ganger, og undervisningen blir lite inspirerende. "Jeg har lært om farger og tall på samisk år etter år," sier ei jente. Nivået på undervisningen er så lavt at de oppgavene det forventes at man klarer etter flere år med samiskundervisningen, blir for vanskelige. I tillegg er det et problem at skoleledelsen ikke prioriterer undervisningen. I Kirkenes var det først i 2007 at undervisningen startet ved skoleårets begynnelse. Før har samisk-undervisningen startet etter at alle andre fag var godt i gang og blitt tilpasset disse. Ettersom undervisningen i Kirkenes foregår i skoletiden, opplever ungdommene også liten forståelse fra faglærerne for å forlate fagundervisning for å ha samisk.

Vi ser altså at både læremiddelsituasjonen, lærekreftene og skoleledelsens holdninger er viktige faktorer som kan forklare at det er stort frafall fra undervisningen, og at læringen ikke blir tilfredsstillende. Disse faktorene kan imidlertid ikke fullgodt forklare hvorfor samiske ungdommer ikke begynner på undervisning, for eksempel i Oslo. Her må man se nærmere på forhold som reisevei, interesse for å ta undervisning etter ordinær skoletid og stigma knyttet til samisk identitetsmarkering.

Lokalsamfunn og samisk miljø

I lokalsamfunnet Karasjok er ungdommene omgitt av samisk hverdagsliv. "Det er mye enklere å være samisk. Alle ungdommene kan få tak i skuter. Vil vi på tur så drar vi bare. Vi tar med en kniv og litt anna. Hvis jeg hadde vært søring hadde jeg måttet ta med kylling og bestikk og masse engangsgriller".

Lokalsamfunnet preges av en nærhet til naturen og samisk forhold til tid. "Den samiske halvtimen" forklarer ungdommene med at samene ikke forholder seg til eksakte tidspunkter. Karasjok beskrives som et nært samfunn der alle stoler på andres ærlighet, og barna beveger seg relativt fritt rundt uten å måtte melde fra hvor de går. Det er imidlertid også ulemper ved å bo i et så lite samfunn. Det ungdommene kaller "Bygdedyret" gjør at rykter sprer seg fort og det finnes mange fordommer. "Det er mange fordommer, f.eks dersom noen er mørkhuda. Og samiske gutter danser ikke ballett." Det er også mobbing samer imellom; ungdommene forteller at reindriftssamer kan se ned på andre samer.

I Oslo finnes det i følge ungdommene ikke noe samisk ungdomsmiljø, og de vi møtte kjente heller ikke godt til hverandre. Det samiske opplever de gjennom turer for å besøke familie i Nord-Norge. De feirer alle Samefolkets dag den 6. februar og får fri fra skolen til dette.

Ungdommene kunne godt tenke seg å bli kjent med andre samiske ungdommer, men er skeptiske til å lage tilbud for ungdom hvor det eneste som samler dem er at de er samiske. "Det måtte være noen morsomme aktiviteter der," sier ei jente.

Ungdommene i Oslo vet heller ikke om hvilke rettigheter de har som samiske ungdommer med hensyn til stipendordninger og kvoter for inntak til universitet. Denne type informasjon kunne de ønske seg mer av. Det er imidlertid ingen av ungdommene i Oslo som har surfet på ungdomssidene til Sametinget eller infunorra, den samiske ungdomsinformasjonsiden.

3.3 Sverige

Detta var barnen och ungdomarna nöjda med

De fleste ungdomar i denna undersökning upplever naturen och nästan allt som har med renskötseln att göra, som till exempel kalvfödslar, kalvmärkning, sarvslakt, och renskiljning som något positivt. Likaså var snön i alla dess varianter, skogen och fjällen. Friluftslivet förekom ofta i diskussionerna som något som ungdomarna uppskattar mycket, som till exempel att köra skoter i nationalpark. Suorva och Staloluokta pekades ut som eftertraktade naturområden att vistas i. Det visar sig att för att kunna nå sommarvistet Staloluokta är det nödvändigt att köra skoter genom nationalparken Padjelanta. Renägarna som har sommarvisten där och ska transportera proviant upp dit för sommaren eller arbeta med renskötsel i området har rätt att köra skoter där.

Många ungdomar är nöjda med skolan och det som skolan har att erbjuda. Framförallt uppskattar ungdomarna lektionerna i samiska. Musik- och instrumentundervisning pekades ut särskilt. Ungdomarna gillar att umgås med andra ungdomar och vuxna i skolan och generellt att göra aktiviteter med andra.

Ungdomarna känner sig trygga när de är med andra samer. Det kan vara vänner, familjen eller andra vuxna. De tycker att de känner en speciell närhet och gemenskap när de är med andra samer. Familjen spelar en stor roll. De anser att det är familjens förtjänst att ungdomarna har fått en bra uppväxt. När ungdomarna pratar om familjen relaterar de till en stor släkt och inte bara till föräldrar och syskon. Ungdomarna anser att livet med familjen gör att de blir säkra i sig själva.

Jokkmokks marknad är ett evenemang som ungdomarna uppskattar mycket. De menar att "det är bara då det händer någonting i Jokkmokk". Där brukar de träffa många människor men framför allt vänner. De kan även uppleva där samisk kultur, äta god mat och titta på hantverk. Ungdomarna uppskattar också det samiska centrum i Jokkmokk och en av orsakerna är att där finns det aktiviteter av olika slag. De betraktar centrumet som ett ställe som sprider samisk kultur till omvärlden.

De äldre ungdomarna vill gärna ha mera kontakt med andra ungdomarna över gränserna och därför ser de samarbetet med andra länder som något positivt. Utlandet lockar.

Ungdomarna lägger en stor vikt på samernas kulturdagar och fester. De tycker att dessa är bra tillfällen att visa för andra hur det är att leva som same, och för att dela med sig den goda maten, sånger, slöjd, konst och klädseln. Samernas nationaldag är viktig för ungdomarna också och gillar att den uppmärksammas genom att få saft och tårta. En av ungdomarna uttryckte "det är roligt att vara same!". Ungdomarna är mycket angelägna om

att vårda sina traditioner men ser integreringen av det samiska samhället i majoritetssamhället som någonting positivt.

De samiska ungdomar som deltog i undersökningen förmedlade till Barnombudsmannens representanter att de känner sig mycket stolta över sin identitet och sitt ursprung. Ungdomarna relaterar mycket starkt till språket som en avgörande faktor som bidrar till en stark identitet. Stoltheten relateras också till samernas sätt att leva och status som Sveriges enda ursprungsfolk med ett eget Sameting. Under diskussionerna kom många överens om att "det är mäktigt att tillhöra en urbefolkning".

I övrigt tog de äldre ungdomarna upp kärleken. "Sameflickor" och "samepojkar" var det bästa ungdomarna visste i detta sammanhang. Barnen är nöjda med livet som helhet och förutsätter en samisk livsstil för denna nöjdhet.

Detta var ungdomarna missnöjda med

Ungdomarna var inte nöjda med allt i sitt liv. Ungdomarna tycker att situationen för samerna genom tiderna generellt sett har försämrats, de har tvingats att flytta till olika platser där de kanske inte vill bo och de har inte fått använda den mark som samerna tidigare använt och levt i sedan urminnes tider. Detta har, enligt ungdomarna, medfört att många samer har fått sluta med renskötelsen och tvingats att hitta andra arbetsområden. I många fall, menar ungdomarna, har detta lett till fattigdom. Minskningen av renskötelsen som arbetsform har också gjort att många samer har tvingats hitta parallella arbeten för att kunna överleva, vilket försämrar samernas livskvalitet. Ungdomarna förklarar samtidigt att renskötelsen också innebär obekväma arbetstider och många flyttar.

Ungdomarna har också uttryckt sitt missnöje mot rovdjur eftersom dessa äter renar, som är mycket viktiga för samernas livsstil. Många tog dessutom avstånd till att en tjänsteman från länsstyrelsen som var på besök i skolan för att informera om björnar bad klassen hålla en tyst minut för dessa, vilket barnen reagerade på. Ungdomarna verkar ha en stark koppling till naturen och uttryckte sin oro för att naturen förstörs. Många ungdomar var oroliga för klimatförändringarna, som kan göra att samernas naturmiljö försvinner. Klimatförändringarna gör, enligt ungdomarna, att renbetet försämrats.

En annan aspekt som var mycket tydlig bland ungdomarna var missnöjet med att det finns för lite skolmaterial på samiska. Ungdomarna måste använda sig av norska läromedel på samiska med syfte att uppnå läroplanens mål. Det finns inte heller i Sverige ordböcker samiska-svenska, vilket gör att ungdomarna även där måste använda den norska varianten. Ungdomarna vill kunna studera ämnena hemkunskap och slöjd på samiska, vilket de anser viktigt för överföringen av traditioner. Barnen är missnöjda med att det inte finns tillräckligt många lärare som behärskar samiska och inte heller tillräckligt med undervisning i det samiska språket. De anser att ett alternativ för att delvis lösa problemet är att möjligheterna till att lära sig samiska på distans utökas. Barnen anser att undervisningen i samiska bör ske på ordinarie skoltid.

Ungdomarna som har en bakgrund inom rennäringen anser att skolarbetet är för tungt och att skolan inte tar hänsyn till att dessa barn inte är lediga när de är sysselsatta med renskötelsen.

De samiska barnen anser att andra barn som inte är samer vet för lite om samiska traditioner eller kultur. En av ungdomarna påpekar att "ungdomar tror att samer bor i igloos och joddlar". Enligt ungdomarna skulle mer information om samer i skolan och

generellt bidra till mer acceptans och förståelse för samernas livsstil i samhället. Okunskapen gör att de samiska ungdomarna alltid måste förklara hur det är att vara same och många var missnöjda över att bli betraktade som samernas kulturbärare. En av ungdomarna förklarar "man måste alltid förklara vad samer är och gör".

Ungdomarna anser också att det finns för lite undervisning i det samiska språket i skolan vilket gör att många barn börjar tappa detta språk. Att inte alla samer kan samiska betraktar ungdomarna som dåligt. I detta sammanhang lyfte ungdomarna upp rangordningen av samer. Ungdomarna var mycket missnöjda med att någon person eller institution ska bestämma åt dem hur mycket same de är.

Fördomar och diskriminering var också ett ämne som ungdomarna var mycket missnöjda med. De anser att samiska barn och ungdomar alltid måste vara på sin vakt, att samerna blir generellt diskriminerade i samhället. Många barn kan bli mobbade på grund av sin samiska bakgrund och det finns många skämt om samer. På samma sätt tycker ungdomarna att många personer smutskastar samerna och att Sverige kränker samer. Flera barn påpekade att "man blir kallad lappjävel". Några ansåg också att Sverige har tvingat samerna till att bli kristna. Flera barn betraktar det inte som en fördel att tillhöra en minoritet i dagens Sverige.

En annan faktor som ungdomarna är missnöjda med är de konflikter som kan uppstå mellan samebyarna även om ungdomarna inte helt kunde förklara orsaken till dessa konflikter.

Ungdomarna uttryckte också sitt missnöje med Jokkmokk som samhälle. De förklarade att det inte finns aktiviteter eller lokaler för ungdomarna att gå till. De betraktade Jokkmokk som en tråkig ort, som inte erbjuder barn och ungdomar aktiviteter som intresserar dem.

I övrigt diskuterade ungdomarna situationen med läxorna, som de anser är för många. Några av killarna i övningen diskuterade dåliga märken av snöskotrar (Forest Fox) på marknaden.

Resultat från inflytandeövningen redovisas i följande tabell.

Tabell 2. Nöjdhet på en skala från 1 till 10 där 1 representerar ”mycket missnöjd” och 10 representerar ”mycket nöjd”.

Nöjdhet	Högstadiel elever	Gymnasieelever
10	Mäktigt att tillhöra en urbefolkning Eget sameting Egen klädsel (kolt) Roligt vara same God mat Tårta och saft på nationaldagen Kulturdagar	Frihet Familjen Vännerna Gemenskap Kärlek; sameflickor Bra uppväxt Samefester Naturen Fjällen Renar Slöjd och konst
9	Samisk integrering Köra skoter i nationalpark Friluftsliv Kalvfödsel Stor släkt Bra att vara i Suorva Kompisar	Hemma Det samiska livet Närhet Jojk Kalvmärkning Glitter & glamour Maten Staloluokta (naturområde) Samiska språket Stolthet över ursprung Säker i sig själv Speciell Jokkmokks marknad
8	Livet som helhet Samiska lektioner Trygghet tillsammans med andra samer Vara till fjälls	Livet Identitet Kärlek (samepojkar) Trygghet Samiskt centrum Renskötsel Jakt Samarbete över gränserna Utlandet
7	Aktiviteter tillsammans med andra Sättet at leva	Musik och instrument Skogen Snöskoter
6	Kalvmärkning, sarvslakt, renskiljning	Skolan Snö
5	Konstiga arbetstider inom renskötseln Många flytt	Fördomar Karre-kolten (klädsel) Vara minoritet Ekonomi bland renskötare Jokkmokk som samhälle Forest fox (skooter märke)
4	För lite kunskap om samekulturen Ungdomar tror att samer bor i igloos och joddlar Man måste alltid förklara vad samer är och gör	

Tabell 2, forts.

Nöjdhet	Högstadiel elever	Gymnasieelever
3	Att inte alla samer kan samiska Hur mycket same man är (ranking) Sverige tog vår religion Vi blev tvångskristnade	
2	Dålig ekonomi i renskötseln Man måste ha extra jobb för att klara sig Klimatförändringar försämrar renbetet Bråk mellan samebyarna	Dålig information om samer
1	Tvångsförflyttning, får inte använda all mark som vi levt i urminnes tider Ont om pengar Rovdjur äter renar Att ha tyst minut för dödade rovdjur Andra förstör vår natur För lite skolmaterial på samiska För lite samiska i skolan Man blir kallad "lappjäväl" Man måste alltid försvara sig Uttrycket "Lappar" är diskriminerande Många smutskastar samerna Sverige är kränkande Skämt om samer Vissa blir mobbade för att de är samer	Läxor Klimatförändringar Mobbning Orättvisa "Lappjäväl" Diskriminering

4 Analys

4.1 Finland

Skolans roll i de samiska barnens och ungdomarnas liv

Den roll skolorna i sameområdet spelar som upprätthållare av de samiska språken och samekulturen är obestridlig. Sedan början av 1990-talet har finska staten starkare än tidigare stött samiskspråkig undervisning och produktion av läromedel på samiska. Dessutom är skyldigheten att ordna undervisning i och på samiska i sameområdet stadgad i lag. Varje år deltar omkring 500 barn i undervisning på samiska. Inom grundskolan studerar cirka 150 elever helt eller delvis på samiska. I högstadiet läser ungefär 30 elever samiska som modersmål.

Trots att samebarnens rätt till sitt språk garanteras i lag är barnen inom sameområdet alltjämt sinsemellan mycket ojämnt behandlade när det gäller undervisningen i och på samiska. En del av dem får två timmar i veckan undervisning via webben, medan andra kan läsa nästan alla skolämnen på samiska.

Problemet i den samiska undervisningen är att kontinuiteten saknas. En orsak till detta är bristen på behöriga samiskspråkiga ämneslärare. Ett annat problem är att elever som läst exempelvis biologi på nordsamiska genom hela sin skoltid, inte får skriva ämnet på samiska i studentexamen. Det beror på att studentexamensnämnden inte har tagit sig an saken.

I utredningen framgick vidare att det råder brist på samiskspråkiga läromedel. Detta gäller alla samiska språk, men särskilt skoltsamiska och enaresamiska. Det mest överraskande undersökningsresultatet var ändå att samebarnen knappt ges någon undervisning i sitt eget, i dag i fyra länder spridda folks historia. I skolan i Sevettijärvi hade man undervisat i skoltsamernas historia, men om de övriga samerna hade eleverna inte fått lära sig någonting. I de andra skolorna sade fem ungdomar att de hade fått höra "nånting" om samernas historia.

Att man inte undervisar i samernas historia beror enligt de intervjuade lärarna och rektorerna delvis på att ämnet saknas i läroplanen. Ett annat skäl som anfördes är att det inte finns läroböcker i samernas historia. Det innebär att samebarn under 12 år i skola på samiska knappt alls ges någon undervisning i samernas historia, varken den lokala eller den allmänna. Under skolåren får eleven lära känna alla andras historia, men inte sitt eget folks.

Historie- och geografiböckerna kan också ses som en nationens spegel: synar man dem kan man se vilken bild av ett folk och en nationalstat som legitimerats i det officiella förfarandet då läroböcker godkänns. (Paasi 1998: 219.) Numera förhandsgranskas läroböcker inte i Finland utan förlagen ansvarar för innehållet.

De landsomfattande grunderna för grundskolans läroplan som godkänts av Finlands undervisningsministerium (1.8.2006) förutsätter dock att man i undervisningen av samiska elever beaktar att samerna är en urbefolkning med eget språk och kultur. Enligt planen ska undervisningen stöda dessa elevers ursprungliga identitet och ge dem möjlighet att lära sig sitt eget språk och utveckla sin språkliga färdighet. Den ska också främja kännedomen om den egna kulturen, historien och samernas nordiska samarbete samt kunskapen om samerna som folkgrupp och som ett av världens ursprungsfolk. I praktiken har läroplanens

grunder alltså inte tillämpats på de läroplaner som för varje enskild skola utarbetats av kommunerna och skolorna i sameområdet.

Ett kapitel för sig är de samebarn som bor utanför det samiska hembygdsområdet. Enligt Sametinget år 2007 var 70 procent av samebarnen under 18 år bosatta utanför sameområdet. I projektets inledande skede tog två föräldrar kontakt med projektarbetaren och frågade varför man inte intervjuar barn och unga utanför sameområdet. Orsaken är att EU:s och Lapplands länsstyrelses finansiering av projektet endast gäller sameområdet.

Enligt nu gällande lag om grundläggande utbildning kan/bör undervisning i och på samiska ges inom det samiska hembygdsområdet. Lagen nämner inte utanför området bosatta samiska barns och ungdomars rätt till undervisning i och på sitt modersmål. Men bland andra Uleåborgs stad samt kommunerna Haukipudas och Oulunsalo har på föräldrarnas begäran erbjudit samebarn möjlighet att läsa samiska i grundskolan, utan att vara förpliktigade därtill.

Som det nu är beaktas inte de utanför det samiska hembygdsområdet i Finland bosatta samiska barnens och ungdomarnas rätt till eget språk och egen kultur. Denna brist i deras språkliga och kulturella rättigheter strider dessutom mot artikel 30 i FN:s konvention om barnets rättigheter. Enligt den "har ett barn som tillhör en minoritet eller urbefolkning rätt att ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion och att använda sitt eget språk". Artikel 30 indelar inte barnen enligt boningsort och begränsar inte rätten enbart till sameområdet.

Utredningsresultaten väcker likväl frågan om hur FN:s konvention om barnets rättigheter definierar rätten till utbildning. Artiklarna i Barnkonventionen säger inte direkt att staterna bör främja sådan utbildning som beaktar barn som tillhör en minoritet eller att ursprungsfolk och deras rätt till eget språk, egen kultur och historia.

Sameungdomarnas och deras föräldrars välbefinnande

Majoriteten av ungdomarna i undersökningen hade det bra. Det samma gällde deras föräldrar – nästan alla var nöjda med sin livssituation. Men man bör beakta att några ungdomar höll sig utanför utredningen och ville inte delta i enkäten. Bland dem som intervjuades fanns till exempel ett enda samiskt barn som blivit omhändertaget.

Största delen av familjerna mår bra men i gruppen fanns ungdomar vars föräldrar dricker. Problemet berör nio procent av barnen. Eftersom frågorna var öppna kan andelen i verkligheten vara större. Inga frågor ställdes om föräldrarnas alkoholbruk utan ungdomarna skrev om det på eget initiativ. Anmärkningsvärt är att ungdomar som skrev om föräldrarnas drickande ändå tyckte att allt var bra hemma. Ingen av dem nämnde vem som tar hand om dem när en förälder eller båda är onyktra.

Undersökningar av hela Finlands befolkning åren 1994 och 2004 visar att vart tionde finländskt barn växer upp i en familj där föräldrarnas missbruk ger barnen akuta och bestående skador av varierande grad (Peltoniemi 2005). Det borde göras en uppföljande utredning för att ta reda på hur stor del av samebarnen som faktiskt växer upp i missbrukarfamiljer. Barn kan känna sig otrygga också då föräldrar tillfälligt och ogenomtänkt använder alkohol.

I Finland har hittills gjorts två examensarbeten om samernas alkoholbruk (Laakso 2004, Näkkäljärvi 2006). Ingen omfattande forskning har gjorts i ämnet. Vad missbrukarvården

beträffar finns den nordligaste A-kliniken i Kemijärvi, dit det är flera hundra kilometer från sameområdets nordligaste byar. Den nordligaste platsen där institutionsvård ges är Lapin päihdeklänikka (Lapplands missbrukarklinik) i Muurola, 25 kilometer söder om Rovaniemi. Missbrukarvården i sameområdet borde förbättras.

Sameungdomarnas identitet och boendemiljö

De flesta av ungdomarna som deltog i undersökningen var stolta över att vara samer. Den tid är förbi då man dolde sitt samiska ursprung till och med för sina bästa vänner. Decenniers arbete för det samiska språket och för undervisning på samiska har uppenbart stärkt sameungdomarnas etniska identitet. Ungdomarna var ändå medvetna om att det inte alltid har varit så. Föräldrarna har inte undanhållit barnen sina upplevelser i skolan och på internatet.

Även om de flesta är stolta över att vara samer har en del svårt med sin etniska identitet. De ungdomarna skriver att det samiska inte betyder någonting för dem. Det vore viktigt att beakta de ungdomar som behöver hjälp med att bygga sin identitet. Samma gäller också de sameungdomar som bor utanför hembygdsområdet.

Att tillägna sig det samiska språket och en samisk identitet har blivit ett medvetet val för allt flera. De stora språken och den internationella kulturen dominerar miljön på alla sätt. Dagens same lever i en miljö där språk och kulturer möts. Nästan alla samer är numera två- eller rentav trespråkiga. (Aikio-Puoskari 2002: 104.)

Sameungdomarna är fästa vid sin hembygd: något under 70 procent vill inte bo söder om Rovaniemi. Av dem som besvarade enkäten ville 42 procent tillbaka norrut efter avslutad utbildning, 25 procent vill bo i Rovaniemi, resten nämnde bl.a. Kemi och Uleåborg. Sex av dem kunde inte säga var de skulle vilja bo. Ungdomarna såg Rovaniemi som ett bra alternativ, för att det ligger i Lappland och inte alltför långt hemifrån. De oroar sig mycket för om de ska få arbete uppe i norr efter studierna. Vill man hålla sameområdet bebott borde staten sköta regionalpolitiken så att samerna om de önskar kan återvända till sina hemtrakter.

Av samegrupperna är enare- och skoltsamerna speciellt sårbara när det gäller språket. Den yngsta personen som talade enaresamiska som modersmål år 1998 var 12 år gammal. Ingen under skolåldern talade språket. (Aikio 1999: 59.) På tio år har situationen dock förbättrats. Språkkunskaperna hos barn under skolåldern har stimulerats med en metod kallad språkbo, som utgår från en språkminoritets situation. Syftet är att återuppliva ett eget språk som brukas bara litet eller inte alls i barnets hem eller övriga omgivning.

I början av år 2008 samlade det enaresamiska språkboet 11 barn, av vilka några hade börjat skolan. Enligt språkboets ledare Ritva Kangasniemi finns det tre personer under skolåldern som talar enaresamiska som modersmål, 20 personer mellan 7 och 18 år talar enaresamiska, och av dem är största delen tvåspråkiga. (Kangasniemi 2008.) Inalles finns omkring 360 personer som talar enaresamiska (Olthuis 2008).

Också för skoltsamerna var språksituationen kritisk på 1990-talet. De yngsta som talade språket som modersmål var för det mesta över 50 år. (Aikio 1999: 59.) Utbildningsrådet Satu Mosnikoff (2008) uppgav att det år 2008 finns tre personer under 8 år som talar skoltsamiska som modersmål. Hon uppskattar att det finns omkring tio personer under 18 år som talar språket. Största delen av dem är tvåspråkiga. Både Kangasniemi och Mosnikoff säger att språkboverksamheten spelar en mycket stor roll i återupplivandet av enare- och

skoltsamiskan. Det finns planer på ett skoltsamiskt språkbo i Keväjärvi (13 km öster om Ivalo). Anslaget är redan beviljat men man söker ännu en ledare och en lämplig plats.

Den skoltsamiska kulturen är bräcklig vad språket anbelangar. Bland annat i Sevettijärvi saknar man ett ålderdomshem. De gamla skickas till Ivalo, dit det är 140 kilometer. En Sevettijärvibo sade att en stor bit av kulturen faller bort när de gamla flyttar till Ivalo

Sameungdomarnas fritid

Fritiden var ett av de teman som gav mest svar. Tre centralorter (Hetta, Ivalo, Utsjoki) har ungdomslokaler eller en ungdomsgård. Majoriteten av sameungdomarna var frustrerade över att det inte finns ett ställe där de kan umgås med andra unga. På vissa håll är det lokala ölsjappet den enda samlingsplatsen. Enligt ungdomarna lider man stor brist på ungdomslokaler i hela sameområdet. Ledd fritidsverksamhet hörde också till önskemålen. Centralorterna har rätt bra utbud av sådana aktiviteter men avsidet i glesbygden kan de saknas helt. Få av ungdomarna sade sig sakna verksamhet på samiska, vilket var vad man kunde vänta sig. Ifall verksamhet inte ordnas ens på finska är det få som tänker på att kräva sådan på sitt modersmål.

4.2 Norge

Samisk identitet

Betydningen av geografi for identitetsdannelse er tatt opp av Asle Høgmo i hans artikkel "Det tredje alternativ." Samisk identitetsdannelse er forskjellig ut fra generasjon og ut fra geografi. Å være samisk i et bysamfunn som Oslo, gjør at man i mye større grad kan velge når man skal fremheve sin samiske identitet. Dette viser ungdommene i Oslo oss klart. Deres samiske identitet er kontekstavhengig, og de kan gå inn og ut av den som det passer dem. Likevel fortalte en av ungdommene i Oslo at hennes samiske etternavn var vanskelig i Oslo. Flere snakket også om hvor vanskelig det var med spørsmål om samiske navn, og at de visste om folk som hadde forandret etternavn for å slippe spørsmål. Det tyder på at samisk identitet underkommuniseres i Oslo, og at man bruker den samiske identiteten sin i de situasjoner der man er trygg på å unngå kritiske spørsmål.

Å være samisk i et blandet samfunn som Kirkenes, med både nordmenn og samer, gjør i følge Høgmo at man i større grad blir tvunget til en identitetsmarkering. Ungdommene i Kirkenes har i mindre grad mulighet til å fremheve sin samiske identitet når det passer dem. De sier selv at de føler seg for samiske i Kirkenes og for norske når de besøker slekt i forvaltningsområdet. Høgmo beskriver denne situasjonen som et problem som dreier seg om et valg mellom etnisk diskriminering og moralsk svik. Ungdommene i et norskdominert samfunn vil ved flere anledninger bli tvunget til å definere sin identitet. Ungdommene i Kirkenes beskriver dette godt, og Høgmo mener det handler om å velge mellom å være same eller sviker. Om man velger en samisk identitet, kan man i følge Høgmo bli utsatt for etnisk diskriminering, men om man velger en norsk identitet, vil man bli sett som en moralsk sviker av samiske slektninger.

En undersøkelse gjort av Eva Josefsen, Norut NIBR i 2006, bekrefter noen av våre funn. Undersøkelsen viser at 30% av utvalget i undersøkelsen opplevde å ha blitt diskriminert fordi de var samer. Blant personer med både samisk og en annen identitet var tallet betydelig lavere, 17,5 %. Undersøkelsen er gjort blant voksenpersoner. Den viser stor forskjell i opplevelse av diskriminering av hvor man bor. Bysamene og samer med lav andel samer i mantallet, opplevde minst diskriminering. Josefsen mener dette kan ha sin

forklaring i at disse samene bor i samfunn hvor de forsvinner i mengden, og at deres samiskhet ikke er synlig.

NIBR-studien omfatter ikke intern diskriminering blant samer, men påpeker at dette er et tema som dukker opp med ujevne mellomrom.

Josefsen forklarer intern diskriminering med historisk, språklig, kulturell og strukturell forskjell i formaliserte rettigheter og mener at dette bør undersøkes nærmere. Ungdommene vi snakket med forklarte intern diskriminering også med fornorsking; fornorskede samer ser ned på samer som tør å vise sin samiske identitet.

Barneombudets rapport "Like som snøkrystaller" (1995), viste den samme tendensen til at det rangeres internt mellom ulike samer. Det ble i rapporten påpekt at det er bekymringsfullt for barn og unges oppvekstvilkår at det for mange oppleves som om det er en "autorisert samiskhet" som for en stor del er knyttet til reindriftskulturen (1995:32). Dersom det ikke har foregått en endring i positiv forstand fra 1995 til i dag, er det bekymringsfullt for store grupper samiske barn og unge som ikke bare føler seg diskriminert av nordmenn, men også av andre samer.

Samisk barneoppdragelse

Samisk barneoppdragelse har blitt diskutert av flere forskere. Astaa Balto påpeker at mange samiske barn ikke blir kontrollert direkte av voksne, men at det er de fysiske og sosiale omgivelsene som setter rammene for barnas utfoldelse. Fokus på selvstendighet og mulighet til å klare seg selv, er viktigere enn direkte sanksjonering fra foreldre. Ungdommene i Karasjok bekrefter på mange måter dette bildet med sine beskrivelser. Når ungdommene i Kirkenes og Oslo beskriver sitt familieliv, er disse aspektene ikke så synlige. Det ville være svært interessant å forske videre på hvor mye av den samiske oppdragelsesmodellen som likevel holder stand i bysamfunn der omgivelsene ikke i samme grad setter begrensninger.

Betydningen av et stort familienettverk beskrives av forsker Vegard Nergård ved Universitetet i Tromsø. Det har i Norge vært sterke reaksjoner i media på at samiske barn har blitt plassert i fosterhjem som ikke var samiske.⁷ Nergård beskriver navnesøsken, gàibmi på samisk, som viktige rituelle slektninger. Det rituelle slektskapet er spesielt viktig for barn når de utsettes for påkjenninger. I reindriftsmiljøet har dessuten navnesøsken et ansvar for at barna tilegner seg den naturforståelse og de spesielle ferdigheter som utøvelsen av reindrifta krever. Nergård er opptatt av det potensialet som ligger i den samiske slektskapsstrukturen i forhold til at barn får flere omsorgspersoner å forholde seg til. Han mener også at flerforeldre-familien fungerer som et innebygd barnevern, der de rituelle slektningene kan gripe inn dersom foreldrene svikter, og at barnevernet har mye å lære av det samiske samfunnet på dette området (Apollon 29/11 2005).

Læreboksituasjonen

Den lærings situasjonen som ungdommene beskriver for oss, blir bekreftet av både lærere ved samtlige skoler vi har besøkt og av samisk foreldrenettverk. I Norge er det Sametinget som bevilger midler til læremiddelproduksjon. En rapport som Sametinget selv har bestilt fra Finnut Consult, viser alvoret i situasjonen. 170 læremiddelprosjekter finansiert av Sametingets opplæringsavdeling er ikke fullført. De samiske elevene har akutt behov for

⁷ Se f.eks www.galdu.org/web/index.php?odas=1747&giella1=nor

læremidler på samisk. Kunnskapsdepartementet har nå bedt Sametinget om en redegjørelse og fremdriftsplan for hvordan situasjonen kan rettes opp.

Barneombudet har også tatt situasjonen opp med Sametinget. Retten til språkopplæring må følges av adekvate læremidler og mulighet til å nå det samme nivå på undervisningen som norske elever har. Barneombudet har derfor bedt utdanningsdirektoratet se nærmere på hvordan en rett til samiske læremidler kan lovfestes på lik linje med læremidler på bokmål og nynorsk.

Muligheten til å bevare sitt språk og sin kultur som ligger i Barnekonvensjonens artikkel 30 blir svekket gjennom den dårlige kvaliteten på opplæring for samiske barn og unge. Når ungdommene i Karasjok ikke ønsker seg lærebøker på samisk, handler dette om en svært mangelfull grunnopplæring i språket som gjør dem helt ute av stand til å nyttiggjøre seg språket i ordinær undervisning. Dokumentarprogrammet "Stensilbarna" vist på NRK i januar 2008 beskriver en tilsvarende lærings situasjon for andre samiske barn, og både elevene selv og stortingspolitiker Olav Gunnar Ballo hevdet i programmet at det samiske språket ville bli borte hvis denne situasjonen vedvarte. Det blir mer naturlig for elevene å bruke norsk tale når lærebøkene er på norsk (<http://www1.nrk.no/nett-tv/klipp/330431>).

En doktorgradsavhandling fra Universitetet i Tromsø av Jorun Høier Kjølaas, bekrefter at det er betydelige lettere for tospråklige elever som har fått opplæringen på samisk å forstå innholdet i en norsk tekst enn en samisk tekst. Mange av barna forstår rett og slett ikke alt som blir sagt på samisk. Høyer ser det som alvorlig for utviklingen i en utdanningssammenheng at elevene har svak leseforståelse for det som er opplærings språket.

Dagens situasjon er derfor alvorlig, sett ut fra de rettigheter samiske barn og unge har til opplæring i eget språk og kultur.

Lærings situasjon generelt

I Karasjok er det mange som ut av videregående skole midt i utdanningsløpet. Ungdommene forklarer oss sin teori på dette; for det første sier de at det er lett å skaffe seg enkelt arbeid i bygda om man er skolelei. For det andre er det lite press fra samiske foreldre om å fullføre utdanningsløpet. For det tredje er det mange gutter som slutter fordi de blir mer aktive i reindriften. For det fjerde er det vanskelig å følge med i undervisningen på samisk. NOU 2000:3 stadfester situasjonen og uttrykker at skolemotivasjonen blant samisk ungdom fortsatt er lavere enn i befolkningen for øvrig. Både elevene i Kirkenes og samisklærerne i Oslo trakk fram foreldrenes manglende kunnskaper i samisk språk og manglende vilje til å snakke samisk med barna hjemme som problematisk for barnas språkutvikling. NOUen peker også på forklaringen om foreldrenes syn på barnas skolegang: "Store deler av foreldre- og besteforeldregenerasjonen har hatt en vanskelig skolegang preget av underlegenhet og fornedrelse. Internatlivet påførte mange livsvarig smerte, nedvurdering av eget språk og kunnskapstradisjon," heter det i NOUen. Dette er ett av forholdene som må legges til grunn for forståelsen av foreldrenes holdninger til barnas utdanning og til mulighet for å delta med leksearbeid.

Ett annet forhold er selve undervisningstilbudet. Ungdommene i Karasjok ønsket seg andre fag i den videregående skolen. I Kautokeino har den videregående skolen reindriftsfag, og dette var et savn ved skolen i Karasjok. I NOU 2000:3 hevdes det at undervisningen ved de videregående skolene i samiske områder som et ledd i å skape bedre skolemotivasjon og

hindre frafall, i større grad bør innarbeide samisk kultur og identitetsbevaring i skolens daglige virke (ibid, punkt 7.2).

Både elever og lærere ved alle skolene har beskrevet den manglende prioriteringen fra skoleledelsens side som et stort problem for samisk undervisning. Lærerne i Oslo fikk gang på gang negativt svar på forespørsler om midler til å se samiske teaterstykker eller andre ekskursjoner som de opplevde som viktig for å gi innhold i undervisningen. Samisklærerne opplever gjennomgående at de må bruke alle sine krefter på å kjempe for undervisningens eksistens. De må også selv utforme læremidler uten å få ekstra betalt for dette. De opplever at de som holder ut som samisklærere er ildsjelene som ser verdien av undervisningen og er villige til å gjøre den ekstra innsatsen som skal til for at undervisningen skal fungere. Det beskrives for oss som en tung jobb med mye frustrasjon og mye ubetalt overtidsarbeid. Lærerne beskriver også en situasjon der de må reise fra skole til skole for å ha samiskundervisning i løpet av en dag. Det blir vanskelig å få til et faglig og kollegialt miljø når man ikke er fast stasjonert på en skole, og lærerne mener dette bidrar til at mange samisklærere slutter i jobben sin. Situasjonen utenfor forvaltningsområdet er ekstra vanskelig. Barneombudet ser at lærernes situasjon i stor grad påvirker ungdommenes læringsmiljø. Inntrykket bekreftes av en rapport om samisk opplæring utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, utarbeidet for Sametinget i 2001 - av John Eldar Einejord. Læremangelen gjør opplæringssituasjonen vanskelig, og i rapporten foreslås det flere forslag som kan gjøre tilgangen på lærere bedre.⁸

Ungdommene beklager også at det undervisningsmateriellet deres norske medelever bruker, viser et gammeldags bilde av samisk kultur. Ungdommene er alle lei av norske folks fordommer mot dem.

"Det er helt sykt at man tror at man er så nær samene at man ikke må lære noe om dem. Folk tror at vi sover i lavvu, at det går reinsdyr i gatene der vi kommer fra og sånn og at det ikke finnes samisk mote." Jente i Kirkenes.

I Barnekonvensjonens artikkel 29, utdanningens formål, heter det:

"Utdanningen skal sørge for at barn får utvikle personlighet og teoretiske og praktiske ferdigheter. Den skal skape respekt for menneskerettighetene og fremme holdninger om fred, toleranse, likestilling mellom kjønnene og vennskap mellom folk. Utdanningen skal skape respekt for naturmiljøet og for egen og andres kultur."

De historiene vi får fra ungdommene om innholdet i undervisningen om samer, kan tyde på at undervisningen ikke bidrar til å bryte ned stereotypier og fordommer, men heller vedlikeholde et bilde av samer som mange samer ikke gjenkjenner seg i, og som fremstiller samer som en ensartet gruppe. Undervisningen er, etter det ungdommene forteller oss, heller ikke egnet til å gi dem respekt for egen kultur. Det er en viktig del av en trygg identitetsskaping at det materiell som benyttes i skolen er egnet til å utvikle respekt for andres, men også for egen, kultur. Etter at Kunnskapsløftet ble innført i Norge, er det utarbeidet nytt materiell i samfunnskunnskap. Det er mulig at dette vil avhjelpe situasjonen. Barneombudet har ikke opplysninger om hvorvidt nye lærebøker er bedre egnet til å skape gjensidig respekt. Muligheten til å føle at ens egen kultur blir fremstilt på en riktig og respektfull måte, er selvfølgelig også avhengig av lærernes kunnskaper og vilje til å forstå. Josefsen foreslår i sin studie at det bør utarbeides et videreutdanningskurs for

⁸ Se side 113–115 i rapporten.

lærere i samisk kulturkunnskap til bruk i kommuner med lav eller middels andel samer (2006:42). Dette er et interessant forslag som bør vurderes.

Det er altså ikke bare læreboksituasjonen, men hele lærings situasjonen, som er bekymringsfull for samiske barn. Våre høringer viser at ungdommenes mulighet til å bli funksjonelt tospråklige, og til en utdanning som utvikler respekt for egen kulturell identitet, ikke er ikke tilfredsstillende.

Samfunn og deltakelse

Josefsens informanter ønsket seg også samiske kultur- og språksentra der også nordmenn kunne delta. Josefsens voksne informanter er her ikke på linje med ungdommene vi har møtt. Behovet for samiske møteplasser i områder utenfor forvaltningsområdet er tydeligvis et voksenfenomen. Ungdommene ønsker seg andre typer kontaktflater, gjennom internett og medier. De er opptatt av moderne samisk musikk, konserter og musikkfestivaler. Ungdommene beskriver den medievirkelighet de er omgitt av som norsk. Oddasat, NRKs samiske nyheter og samisk barne-tv, manaid-tv, er programmer som ikke treffer ungdomsgruppen. Samtlige kunne tenke seg et medietilbud tilpasset ungdom. Lærerne ønsket seg også samiske tegneserier, som kunne hjelpe elevers motivasjon for å lære samisk.

I barnekonvensjonens artikkel 17 gis barn en rett til informasjon om egen kultur. Det heter i punkt (d) at partene skal:

"oppmuntre massemedia til å ta særlig hensyn til de språklige behov hos barn som tilhører en minoritetsgruppe eller en urbefolkning."

Barneombudet ser innspillene fra ungdommene som en viktig mulighet til å be både TV-kanaler og produksjonsselskaper om å komme på banen for å hjelpe ungdommene til å vedlikeholde og videreutvikle sitt samiske språk.

Ungdommene føler ikke at Sametinget er et organ for dem. De hører om Sametinget i media, men vet ikke hva de driver med. De vet heller ikke at Sametinget har et ungdomspolitisk utvalg (SUPU) som arbeider med ungdomsrelaterte saker. "Vi føler at Sametinget ikke gjør noe for oss," er en uttalelse vi hører fra mange ungdommer. Den manglende identifiseringen med det viktigste samiske organ i Norge er bekymringsfull i forhold til retten til å bli hørt i barnekonvensjonens artikkel 12. Ungdommene gir klart uttrykk for at Sametinget har et voksenperspektiv og at ungdom ikke vet hvordan de skal nå fram med saker de er opptatt av. Sametinget bør, etter Barneombudets syn, aktivt arbeide for å innlemme barn og unge i sine beslutningsprosesser. Samiske barn og unge har en viktig stemme som bør komme til orde i mye større grad. SUPU gjør en viktig jobb for samiske barn og unge. Dette utvalget bør bli mye bedre kjent og tilgjengelig. Det bør også aktivt gis økonomisk støtte fra Sametinget til ungdomsprosjekter og danning av nye samiske ungdomsorganisasjoner.

4.3 Sverige

Undersøkningen viser at de fleste barn som deltok i undersøkningen tar opp renskötseln, vilket kan tolkas som att dessa barn kommer från dessa miljöer. Renarna är inte bara viktiga för en samisk "livsstil", de är grunden och förutsättningen för möjligheten att leva i en av de samiska ursprungliga näringarna och bevara en samisk kultur, som är väldigt nära knuten till naturen och naturfenomen.

Ungdomarna är nöjda med sin kultur och med allt som detta innebär, som till exempel renskötseln och olika traditioner. De visar en stark koppling till naturen, trivs bra i skolan och uppskattar mycket lektionerna i samiska. Ungdomarna känner sig trygga bland andra samer och lägger stor vikt vid familjen.

De kulturella aktiviteterna samt fester som uppmärksammar det samiska sättet att leva uppskattas mycket. De är positiva till samernas integrering i majoritetssamhället. Ungdomarna visar också en stor nyfikenhet på utlandet och önskar sig mer samarbete ungdomar emellan över gränserna.

Ungdomarna är mycket stolta över sin samiska identitet och sitt ursprung och relaterar detta mycket starkt till språket. De verkar vara nöjda med sina liv som helhet och denna nöjdhet grundas i det samiska sättet att leva. Identiteten bland barn från till exempel renskötande miljöer kan bli mer självklar och tydlig om ungdomar kommer från en renskötande familj, där man tidigt får hjälpa till med renskötselarbetet. Detta ger ju så klart en stark delaktighet och en upplevelse av att man är viktig och kan bidra med något betydelsefullt till familjen.

Den negativa sidan visar att ungdomarna upplever att samernas liv allmänt sett under flera generationer har försämrats på grund av att de har förlorat rätten till mark, vilket förhindrar många av dem att ägna sig åt renskötsel. Detta anser ungdomarna många gånger har lett till fattigdom. Klimatförändringarna i världen oroar dem och de är rädda för att samernas naturmiljö kan försvinna, något som skulle försämra situationen för alla samer.

Ungdomarna har ägnat stora delar av diskussionen åt bristen på skolmaterial där det förklaras hur samerna lever samt bristen på skolmaterial på samiska. Ungdomarna anser att bristen på detta material gör att ungdomarna själva måste agera "kulturspridare", vilket ungdomarna upplever som en börda. I samband med språket har ungdomarna också påpekat sitt missnöje över att det ska bestämmas över vem som är same eller inte beroende på hur mycket samiska en person talar.

Inom ramen för den statligt förda politiken i Sverige har samer utsatts för ett starkt assimileringstryck som har lett till att deras kulturella och språkliga mångfald har förnekats. Det saknas riktlinjer för hur material som används i modersmålsundervisningen framställs. Exempel på detta är att det saknas bra läromedel om samer och att materialet innehåller stigmatiserande skilldringar om samer. Staten värderar inte undervisning på samiska tillräckligt högt. Att det saknas undervisning på samiska beror bland annat på att universitet och högskolor inte i tillräcklig utsträckning anordnar utbildning för modersmåls lärare.

Ungdomarna i övningen anser att de blir bemötta med fördomar, mobbning och diskriminering och betraktar Sverige som ett land som kränker samer, vilket Barnombudsmannen ser som mycket oroande (se tabell 1 och 2). Ungdomarna uppger att de blir kallade för "lappjävlar" och andra trakasserier. Det är inte möjligt att från denna begränsade övning analysera omfattning och förekomst av diskriminering bland samiska barn och ungdomar. Men det som ungdomarna ger exempel på visar på allvarliga kränkningar av deras rättigheter. Barnombudsmannen betonar att det är skolans ansvar att arbeta målinriktat och förebyggande så att trakasserier och annan kränkande behandling förhindras.

Tabell 3. Sammanfattning. Företeelser som ungdomarna var nöjda respektive missnöjda med

Nöjdhet	Högstadiel elever	Gymnasieelever
Nöjda 6-10	Livet som helhet Identitet (vara same, språk, kultur, klädes, ting) Frihet (köra skoter, friluftsliv) Vänner och stor släkt Trygghet Aktiviteter (fester, marknad, jojk, renskötsel) Naturen (fjällen, renarna, snön) Samisk integrering	Livet som helhet Identitet (vara same, språk, kultur, klädes, musik) Frihet Familjen, vänner, gemenskap och kärlek Trygghet (bra uppväxt) Aktiviteter (fester, marknad, jojk, renskötsel, jakt) Samarbete över gränserna och resa utomlands Skolan
Missnöjda 1-5	Diskriminering och mobbning För lite kunskap om samekulturen För lite samiska och skolmaterial på samiska Klimatförändringar Dålig ekonomi och oregelbundna arbetstider Marktillgång Rovdjur Bråk mellan samebyar Många flytt	Diskriminering och mobbning Dålig information om samer Klimatförändringar Ekonomin bland renskötare Fördomar Läxor

5 Slutsatser

Slutsatserna nedan gäller för hela sameområdet i Finland, Norge och Sverige. För mer specifik information hänvisas till rapporterna från varje land.

- Projektet konstaterar att rättigheterna för samiska barn och ungdomar i de tre länderna enligt nationella lagstiftningar och internationella konventioner inte efterlevs fullt ut.
- De samiska ungdomarna är mycket stolta över sin kultur och sin identitet.
- Samisk ungdomsidentitet uttrycks på olika sätt beroende på ungdomarnas bakgrund.
- Integreringen av föräldragenerationen i majoritetssamhället påverkar ungdomarnas möjligheter att utveckla det samiska språket och identitet. Några barn har till exempel upplevt att föräldrarna inte alltid har känt sig bekväma med att prata samiska utanför hemmet, vilket kan påverka barnens identitet negativt.
- "Det samiska" som träder fram i läroböcker och som omvärlden förhåller sig till, representerar inte ungdomarnas verklighet.
- Undervisning om samer och i samiska är extremt svårt på grund av bristen på läroböcker. Även bristen på lärarresurser och inställningen hos skollärovervakningen är betydelsefull för att barn och unga ska lära sig samiska.
- Det råder brist på skolmaterial på samiska.
- Det samiska språket är en avgörande faktor som bidrar till en trygg identitet.
- Ungdomarna som vi träffade känner sig trygga i samiska miljöer, som till exempel i familjen, släktingar, samiska kompisar och samiska sammankomster.
- Ungdomarna uppskattar mycket lektionerna i samiska men undervisningen är otillräcklig.
- Det saknas fritidsaktiviteter lämpliga för barn och ungdomar i de nordliga delarna av Finland, Norge och Sverige.
- Massmedia förmedlar i alltför liten omfattning nyhetsämnen på samiska och om ungdomskultur riktade till samiska ungdomar.
- Sametinget är en institution som upplevs som frånvarande i ungdomarnas liv.
- Det finns behov av mer kunskap om samisk barnuppfostran att användas i verksamheter för barn mellan 1-6 år i skolan, socialtjänsten och i det övriga samhället.
- Ungdomarna är missnöjda över att det samiska språket ska avgöra om de tillhör det samiska samhället.
- Diskriminering, fördomar och mobbning i skolan på grund av barnens samiska bakgrund förekommer.
- Situationen för samiska barn och ungdomar i detta projekt i Finland, Norge och Sverige är väldigt lika.
- Kunskapen om barnkonventionen och barnens rättigheter generellt bör utökas bland samiska barn och ungdomar.
- Det finns lite kännedom bland barn och ungdomar i Sverige kring varför den svenska staten inte har ratificerat konventionen ILO 169.

6 Förslag till åtgärder

Förslagen nedan gäller för hela sameområdet i Finland, Norge och Sverige. För mer specifika åtgärder hänvisas till rapporterna från varje land.

Skola och utbildning

- Samiska barn och ungdomar bör ha möjlighet att studera sitt modersmål och sin kultur överallt inom och utanför det samiska området. Rätten till modersmålsundervisning för de samiska barn och ungdomar måste efterlevas.
- Undervisning i samiska bör säkerställas även i ett långsiktigt perspektiv.
- Regeringarna i Sverige och Finland bör ge i uppdrag universitet och högskolor att anordna utbildningar för behöriga modersmåls- och ämneslärare i samiska.
- Samernas historia bör utökas i läroplanerna för grundskolan och gymnasiet. Enhetlig bas information om samisk historia för gemensamt bruk i Finland, Norge och Sverige bör utarbetas
- Kontakterna mellan skolorna i sameområdet bör stärkas.
- Samiska barns och ungas rätt till och tillgång till läromedel på samiska bör säkras. Studiemiljön bör förbättras generellt genom att skolläringar underlättar en god samisk undervisning.
- Undervisningsmaterialet om samisk kultur bör förnyas så att det återspeglar verkligheten.
- Mer skolmaterial om samer måste utvecklas för att sprida information till barn och unga i skolan. Det är statens ansvar och Finland, Norge och Sverige bör utöka samarbetet inom detta område.
- Samisk ungdom bör motiveras att fullfölja gymnasiet. Samverkan med föräldrarna bör stärkas, så att de aktivt motiverar sina barn att slutföra skolgången i större utsträckning än föräldragenerationen.
- Gymnasieutbildningen i det samiska förvaltningsområdet bör inarbeta samisk kultur och identitet i undervisning och ämnesinriktning.
- Den nationella regionalpolitiken bör stödja de samiska ungdomar som vill bosätta sig i sina hemorter efter avslutad utbildning.
- Regeringarna i Finland, Norge och Sverige bör i större utsträckning utöka möjligheterna för samiska barn och ungdomar till att studera samiska på distans med hjälp av Internet.

Hem och familj

- Föräldrarna bör få (såsom andra föräldrar) mer stöd i sin föräldraroll så att de kan delta ännu mer i sina barns liv.
- Initiera mer forskning om samisk barnuppfostran och föräldrarnas erfarenheter i sin barndom. Denna forskning kan användas inom socialtjänsten och verksamheter för barn mellan 1–6 år och i skolor.

Fritid

- Barn och ungdomar i sameområdet bör också utanför centralorterna få tillgång till ungdomslokaler, samlingsplatser, fritidssysselsättningar och bibliotek.
- Kommunerna bör anordna fritidsverksamheter också för samiska ungdomar.
- Unga samer bör erbjudas kulturaktiviteter och ges möjlighet till aktiviteter på sitt eget språk.

Massmedia

- Radio- och tv-program samt Internettjänster för samiska barn och ungdomar på samiska bör utökas. YLE i Finland, NRK i Norge samt SVT och SR i Sverige bör utöka sitt samarbete.
- Informationen om samer och samisk kultur bör uppdateras med en bild av samerna som stämmer överens med hur samerna lever i dag.

Delaktighet och inflytande

- Skolan bör i en högre grad ta hänsyn till ungdomarnas åsikter när det gäller utformningen av utbildning kring samiska frågor.
- Kommunerna bör i större utsträckning vända sig till samiska barn och ungdomar för att ta reda på vilken stöd de behöver.
- Sametingen i de olika länderna bör utöka sina kontakter med samiska barn och ungdomar för att ha en dialog om på vilket sätt myndigheterna betraktar en persons tillhörighet till den samiska gruppen i enlighet med lagen och för att informera om sametingens verksamhet. Det kommer att utöka ungdomarnas möjligheter till delaktighet och inflytande.
- Regeringarna bör utöka stödet och uppmuntra samiska ungdomar att bilda ungdomsorganisationer för att sprida information om samerna och öka ungdomarnas möjligheter till delaktighet och inflytande.

Mänskliga rättigheter

- Regeringarna bör ge medel till en lämplig myndighet/organisation för att undersöka förekomsten av diskriminering/mobbning bland barn ur de nationella minoriteterna.
- Regeringarna bör ge i uppdrag nationella tillsynsmyndigheter i Sverige och Finland att förebygga och motverka alla eventuella kränkningar av samiska barn i skolan för att främja samiska barns villkor i utbildningsfrågor.
- Ett utökat samarbete mellan Finland, Norge och Sveriges regeringar är nödvändigt så att samiska barn och ungdomar kan nyttja samma rättigheter oavsett land. Samordningen av enhetlig strukturering av läromedel på samiska, lärarutbildningen och information riktad mot allmänheten om samisk kultur och historia är nödvändigt inom Sápmi.
- Regeringarna bör utöka informationen om barnets rättigheter bland samiska barn och ungdomar med syfte att motverka diskriminering.
- Regeringarna i Norge, Finland och Sverige bör se till att barnkonventionen och dess tillägsprotokoll översätts till samiskans samtliga varianter.
- Den svenska staten bör informera samiska barn och ungdomar om anledningarna kring varför den svenska staten har valt att inte ratificera konventionen ILO 169.

Källor

Aikio, Marjut 1999: Saamelaiskulttuurin renessanssi ja ryöstöviljely. Toim. Marja Tuominen — Seija Tuulentie — Veli-Pekka Lehtola — Mervi Autti. Lapin yliopisto. Osa 1: Outamaalta tunturiin s. 159–174. Kustannus-Puntsi, Inari.

Aikio-Puoskari, Ulla 2002: Kielten ja kulttuurien risteysasemalla – kysymyksiä saamen kielestä ja identiteetistä. Toim. Sirkka Laihiala-Kankainen — Sari Pietikäinen — Hannele Dufva. Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti s. 90–108. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Balto, Asta 1997. Samisk barneoppdragelse i endring, Gyldendal Ad Notam

Barneombudet 1995. "Like som snøkrystaller" rapport.

Hoff, Lars 2005. "Oppdras av samiske navnesøsken" i Apollon 29/11 2005

Høgmo, Asle 1986. "Det tredje alternativ- Barns læring av identitetsforvaltning i samisk-norske samfunn preget av identitetsskifte" Tidsskrift for samfunnsforskning 1986

Josefsen, Eva 2006. Selvpoplevd diskriminering blant samer i Norge. Norut NIBR Finnmark Rapport 2006:3

Kangasniemi, Ritva 2008: Telefonintervju om enaresamiskans situation och om språkboverksamheten. 7.2.2008.

Kjølaas, Jorun. "Lese for å lære – tospråklige utfordringer i utviklingen av Høier 2007 lesekompetanse i et minoritetsperspektiv" Universitetet i Tromsø

Kvernmo, Siv 2004: Mental health of Sami youth. International journal of Circumpolar health vol. 63 (3) s. 221–234. University of Oulu, Oulu.

Laakso, Martta, 2004: Enontekiön päihdetyön kehittämisprojekti "Väärtit" 2000–2003. Opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Järvenpää.

Lehtola, Veli-Pekka 1997: Saamelaiset. Kustannus-Puntsi, Inari.

Lehtola, Veli-Pekka 1999: Aito lappalainen ei syö haarukalla ja veitsellä. Toim. Marja Tuominen — Seija Tuulentie — Veli-Pekka Lehtola — Mervi Autti. Lapin yliopisto. Osa 1: Outamaalta tunturiin s. 15–32. Kustannus-Puntsi, Inari.

Mosnikoff, Satu 2008: Telefonintervju om skoltsamiskans situation. 10.2.2008.

NOU 2000:3. Rekruttering til samisk lærerutdanning

Näkkäljärvi, Anne-Maria 2006: Se on tilantheen mukhaan... — Itä-Enontekiön saamelaisten alkoholikulttuurin muuttuminen osana yhteiskunnallista ja yhteisöllistä muutosta. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Olthuis, Marja-Liisa 2008: Personer som talar enaresamiska. Privat e-post till Minna Rasmus. 18.2.2008.

Paasi, Anssi 1998: Koulutus kansallisena projektina. ”Me” ja ”muut” suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Toim. Pertti Alasuutari — Petri Ruuska. Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti s. 215–250. Gaudeamus, Helsinki.

Peltoniemi, Teuvo 2005: Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. Tiimi 2/2005, A-klinikkasäätiö.

Sametinget, 2001. Utredning om samisk opplæring utenfor forvaltningsområdet for samisk språk.

Sammallahti, Pekka 2008: Personer som talar nordsamiska. Privat e-post till Minna Rasmus 14.2.2008.

Utdanningsdirektoratet. Elevundersøkelsen 2007.

www.barneombudet.no

www.bo.se

www.jokkmokk.se

www.lapsiasia.fi

www.samer.se

www.sametinget.no

Projektorganisation

Styrgrupp

Barnombudsmannen i Finland (Maria Kaisa Aula)

Barneombudet i Norge (Reidar Hjermand)

Barnombudsmannen i Sverige (Lena Nyberg)

Sametinget Finland (Ellen Näkkäläjärvi)

Sametinget Norge (Runar Balto)

Sametinget Sverige (Ella Britt Utsi Jannok)

Projektövervakare

Finland: Satu Ihanamäki, Länsstyrelsen i Lapplands län

Sverige: Ella Britt Utsi Jannok, Sametinget

Projektansvarig

Jorge Rivera, Barnombudsmannen i Sverige

Medverkande vid Barnombudsmannen i Finland

Pirkko-Liisa Rautio, projektarebetare

Minna Rasmus, projektarbetare

Päivi Gynther, projektarbetare

Medverkande vid Barneombudet i Norge

Knut Haanes, nestleder

Camilla Kayed, rådgiver

Thomas Wrigglesworth, rådgiver

Medverkande vid Barnombudsmannen i Sverige

Kjell Gustafsson, kanslichef

Jorge Rivera, projektledare

Bilagor

Bilaga 1: Barnkonventionen på nordsamiska (lättläst)

Dihetgo, ahte mánáin leat iežaset vuoigatvuodát?

ON:a máná vuoigatvuodaid oppalašsoahpamuš

Olmmošvuoigatvuodát gullet juohkehažžii agis fuolakeahtta. ON:a máná vuoigatvuodaid oppalašsoahpamuš lea ráhkaduvvon dáhkidit máná earenoamáš dárbbuid ja ovdduid. Soahpamuš goská buohkaid vuollel 18-jahkásaččaid.

Máná vuoigatvuodaid oppalašsoahpamuš dohkkehuvvui Ovtastuvvan Našuvnnaid dievasčoahkkimis jagi 1989. Buot riikat máilmmis, earret guokte, leat dohkkehan soahpamuša. Soahpamuš geatnegahtta earenoamážit stáhta ja gielddaid. Dasa lassin dat geatnegahtta mánáid váhnemiid ja eará rávesolbmuid. Máná vuoigatvuodát leat ollesolbmuid geatnegasvuodát. Eiseválddit fertejit buot máná guoskevaš doaibmabijuin ja mearrádusain árvvoštallat daid váikkuhusaid mánái, váldit vuhtii máná ovddu ja guldalit máná oaivila.

Váhnemiin ja fuolaheaddjiin lea deháleamos ovddasvástádus máná fuolaheamis ja šaddadeamis. Dan bargui sis lea vuoigatvuodta oažžut doarjaga, bagadallama ja rávvema. Juos váhnemat dahje fuolaheaddjit eai doarjagis fuolakeahtta nagot atnit ávvira mánás, de stáhta ferte dorvvastit, ahte máná oažžu buori divššu, sadjásaš bearraša, lágádusdikšuma dahje adopterema bokte.

Soahpamuša čuoovvuma ja máná vuoigatvuodaid ollašuvvuma bearráigeahččá ON:a máná vuoigatvuodaid komitea. Juohke soahpamuššii searvan riika galgá raporteret komiteai viđa jagi gaskkaid dan, mo dat lea ovdánan máná vuoigatvuodaid ollašuhhtimis. Mearreáigge raporttaid vuođul komitea buktá ovdan iežas fuolaid ja ávžžuhusaid iešguđege riikka dilis.

Soahpamuša sisdoalu sáhtta dadjat oanehaččat golmmain fáttáin: mánás lea vuoigatvuodta **earenoamáš suodjalussii ja dikšui** (*protection*), doarvái stuorra **oassái servodaga resurssain** (*provision*) sihke **oassálastit** agis ja čálgandásis mielde alccesis guoskevaš mearrádusaide (*participation*).

Soahpamuššii gullet njeallje oppalaš vuođđojurdaga:

- Buot mánát leat dásseárvosaččat.
- Máná beroštupmi lea deháleamos buot mearrádusain.
- Mánás lea vuoigatvuodta buori eallimii.
- Máná oaiviliid ferte váldit vuhtii.

Mánáidáittardeaddji bargun lea čuoovvut ja ovddidit mánáid vuoigatvuodaid ollašuvvuma.

Juos fuomášat, ahte du vuoigatvuodaid hilggodit, de sáhtát háleštit áššis omd. váhnemiiguin, oahpaheaddjiin, dearvvašvuohtadivššáriin, skuvlakuráhtoriin dahje eará luohhtehahtti ollesolbmui.

Máná vuoigatvuodaid soahpamuš oanehaččat:

1. Juohkehaš vuollel 18-jahkásaš lea mánna.
2. Máná vuoigatvuoddat gullet juohke mánna. Máná ii oáččo soardit su dahje su váhnemiid iešvuodaid, oaiviliid dahje máttuid geažil.
3. Mánna guoskevaš mearrádusaid dahkamis galgá álo váldit vuosttamužžan vuhtii máná ovddu.
4. Stáhta galgá ollašuhhtit vuoigatvuodaid, maid Mánnaid vuoigatvuodaid soahpamuš mearrida.
5. Stáhta galgá gudnejahtit váhnemiid dahje eará máná fuolaheddjiid ovddasvástádusa, vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid máná šaddadeamis.
6. Mánas lea vuoigatvuohhta eallimii. Stáhta galgá dáhkidit nu buriid eavttuid go vejolaš máná ceavzimii ja čálgamii su iežas čálganmuttu mielde.
7. Mánna galgá registrerejuvvot dalán riegádeami maŋŋá. Riegádan mánas lea vuoigatvuohhta nammii ja riikkavulošvuhtii. Mánas lea vuoigatvuohhta dovdat váhnemiiddis ja orrut vuosttažettiin sudno divššus.
8. Mánas lea vuoigatvuohhta seailluhit iežas identitehta, riikkavulošvuoda, nama ja fuolkegaskavuodaid.
9. Álgovuolggalaččat mánna galgá beassat eallit iežas váhnemiiguin, juos sus lea buorre ja oadjebas dilli sudno luhtte. Mánas, guhte ii ása váhnemiiddis luhtte, lea vuoigatvuohhta deaivat guktuid váhnemiid. Deaivvadeami sáhtá eastit dalle, juos dat lea máná ovddu vuostá.
10. Juos mánna ja su váhnemat gártet guhtege sierra riikkaide, stáhtas lea geatnegasvuohhta gieđadallat ohcamuša bearraša ovttastahttimii miehtemielalaččat ja ájitkeahhtá.
11. Stáhta galgá caggat mánnaid lágahis doalvuma riikkas nubbái.
12. Mánas lea vuoigatvuohhta iežas oaiviliidda buot áššiin, mat gusket su. Máná oaivil galgá váldojuvvot vuhtii su agi ja čálganmuttu mielde.
13. Mánas lea oaiviliiddis ovdanbuktimii vuoigatvuohhta ohcat, váldit vuostá ja juohkit dieđu ja jurdagiid lupmosit, go dat fal ii čuoza eará olbmuid vuoigatvuodaide.
14. Mánas lea vuoigatvuohhta jurdda-, oamedovdo- ja oskkoldatluomusvuhtii. Váhnemiid mánna addin rávven su vuoigatvuoda atnimis ferte gudnejahttojuvvot.
15. Mánas lea vuoigatvuohhta searvat servviide ja doaibmat dain.
16. Mánas lea vuoigatvuohhta priváhtavuhtii, ruovtturáfái ja reivesuollemasvuhtii. Su gudni dahje beaggima ii oáččo fuotnut.
17. Mánas lea vuoigatvuohhta oážžut dieđihangaskaomiid bokte dakkár dieđu, mii lea dehálaš su ahtanuššama ja buresbirgema dáfus. Máná ferte suodjalit dakkár dieđus ja materiálas, mii sáhtá vahágahttit su buresbirgejumi.
18. Váhnemiin lea vuosttamuš ja oktasaš ovddasvástádus máná šaddadeamis. Sis lea vuoigatvuohhta oážžut dasa doarjaga. Váhnemat galget bargat máná ovddu mielde. Stáhta galgá dáhkidit beaivedikšo- ja mánnaid suodjalanbálvalusaid.
19. Máná galgá suodjalit buotlágán veahkaválddis, berošmeahtun meannudeamis ja buorringevaheamis.
20. Mánas, guhte ii sáhte eallit iežas bearrašiin, lea vuoigatvuohhta oážžut earenomáš suoji ja doarjaga. Dalle galgá giddet fuopmášumi máná šaddadeami boahteáigái sihke máná etnihkalaš, oskkolaš ja gielalaš duogáži.
21. Mánna sáhtá adopterejuvvot, juos dat lea su dáfus buoremus molssaeaktu.

22. Báhtareaddjemánás lea vuoigat-vuohta oažžut earenoamáš divššu.
23. Lámis mánná galgá oažžut buoremus vejolaš divššu ja veahki, mii ovddida su iešluohttámuša ja oassálastima.
24. Mánás lea vuoigatvuohta eallit nu dearvan go vejolaš ja oažžut dárbbus mielde dearvvaš- ja buozalmasvuohtadivššu. Etniide galgá dáhkidit áššáigullelaš dearvvašvuohtadivššu.
25. Šaddanruovttu olggobeallái gártan mánás lea vuoigatvuohta dasa, ahte su dikšu ja su dikšui bidjama ákkat dárkkistuvvojit gaskkohagaid.
26. Mánás lea vuoigatvuohta sosiáladorvui.
27. Mánás lea vuoigatvuohta eallindássái, mii lea dárbbalaš su ahtanuššamii.
28. Mánás lea vuoigatvuohta oažžut vuodđooahpahusa nuvtá. Stáhta galgá ovddidit nuppi dási skuvlema ja oahppobagadeami ja atnit ávvira das, ahte mánát ja nuorat eai heaitte skuvlla gaskan. Skuvlla stivren galgá gudnejahtit máná olmmošárvvu.
29. Skuvlen galgá gárgelit máná ovttaskas dáidduid ja bajidit máná olmmošvuoigatvuođaid ja iežas giela ja kultuvrra gudnejahtima, vásttolaš riikkavulošvuođa, utnolašvuođa, sohkaelliid dásseárvvu ja birrasa gáhttema.
30. Unnitlohkui dahje eamiálbmogii gullelaš mánás lea vuoigatvuohta iežas kultuvrii, oskui ja gillii.
31. Mánás lea vuoigatvuohta vuoiŋastit ja duhkoraddat. Sus lea maidái vuoigatvuohta friddjaigái ja dáidda- ja kultureallimii.
32. Mánnái ii oaččo bargahit barggu, mii heitte su oahpuid dahje vahágahtá su dearvvašvuođa dahje ahtanuššama.
33. Máná galgá suodjalit gárrenávdnasiin ja lobihis gárrenávdnasiid vuovdimis.
34. Máná galgá suodjalit buotlágán seksuála buorringeavaheamis.
35. Stáhtat galget caggat mánáid gávppašeamii.
36. Máná galgá suodjalit buotlágán buorringeavaheamis, mii áitá su buresbirgejumi.
37. Máná ii oaččo biinnidit iige ránggáštít olmmošmeahttumit dahje badjelgeahččanvugiin. Máná giddagassii bidjan galgá leat maŋimuš čoavddus ja dallege ferte váldojuvvot vuhtii su agi miel dárbbut.
38. Vuollel 18-jahkásačča ii oaččo váldit soahtevhkkii iige son oaččo oassálastit soahtái. Buotlágán doaimmain, main leat vearjjut mielde, máná galgá suodjalit. *
39. Vearredaguid gillájeaddjin gártan máná galgá veajuidahttit ja su vuogáiduvvama servodahkkii galgá doarjut.
40. Lága rihkkon máná galgá várjalit ja su vuoigatvuođaid galgá gudne-jahttit. Riektegeavvamis galgá sierra váldojuvvot vuhtii máná ahke- ja čálgandási.
41. Juos stáhta sisriikkalaš láhkamearrideapmi dáhkida mánáide buoret vuoigatvuođaid go dát soahpamuš, de dan galgá čuovvut.
42. Stáhta galgá atnit ávvira das, ahte buot riikkavuložat dihtet mánáid vuoigatvuođain.
43. Dán soahpamuša čuovvuma bearráigeahččá ON:a máná vuoigatvuođaid komitea.
44. – 54. Dát artiklat leat mearráduusat soahpamuššii searvamis, rievdadeamis, dan raporteremis ja soahpamuša eará fámus.

*) Ahkerádji bajiduvvon lassibeavdegirjjiis 15 jagis 18 jahkái.

Bilaga 2: Barnkonventionen på finska (lättläst)

Tiesitkö, että lapsilla on omat oikeudet?

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus

Ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle iästä riippumatta. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus on tehty turvaamaan lapsen erityisiä tarpeita ja etua. Sopimus koskee jokaista alle 18-vuotiasta.

Lapsen oikeuksien yleissopimus hyväksyttiin Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksessa vuonna 1989. Kaikki maailman maat kahta lukuun ottamatta ovat sopimuksen osapuolia. Sopimus velvoittaa erityisesti valtiota ja kuntia. Lisäksi se velvoittaa lasten vanhempia ja muita aikuisia.

Lapsen oikeudet ovat aikuisten velvollisuuksia. Viranomaisten on kaikissa lasta koskevissa toimenpiteissään ja päätöksissään arvioitava niiden vaikutukset lapseen, otettava huomioon lapsen etu ja kuunneltava lapsen mielipidettä.

Vanhemmilla ja huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsensa huolenpidosta ja kasvatuksesta. Tähän tehtävään heillä on oikeus saada tukea, ohjausta ja neuvontaa. Jos vanhemmat tai huoltajat eivät tuesta huolimatta pysty huolehtimaan lapsensa hyvinvoinnista, valtion on turvattava lapselle hyvä hoito sijaisperheen, laitoshoidon tai adoption kautta.

Sopimuksen noudattamista ja lapsen oikeuksien toteutumista seuraa YK:n lapsen oikeuksien komitea. Sopimukseen liittyneiden maiden tulee raportoida edistymisestään komitealle viiden vuoden välein. Komitea esittää saamiensa määräaikaisraporttien pohjalta kunkin maan tilanteesta omat huolenaiheensa ja suosituksensa.

Sopimuksen sisältö voidaan tiivistää kolmeen eri teemaan: lapsella on oikeus **erityiseen suojeluun ja hoivaan** (protection), riittävään **osuuteen yhteiskunnan voimavaroista** (provision) sekä **osallistua** ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon (participation).

Sopimukseen liittyy neljä yleistä periaatetta:

- Kaikki lapset ovat tasa-arvoisia.
- Lapsen etu on ensisijainen kaikessa päätöksenteossa.
- Lapsella on oikeus hyvään elämään.
- Lapsen näkemykset on otettava huomioon.

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on seurata ja edistää lasten oikeuksien toteutumista.

Jos havaitset, että oikeuksiasi laiminlyödään, voit keskustella asiasta esim. vanhempien, opettajan, terveydenhoitajan, koulukuraattorin tai muun luotettavan aikuisen kanssa

Lapsen oikeuksien sopimus lyhyesti

1. Jokainen alle 18-vuotias on lapsi.
2. Lapsen oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle. Ketään lasta ei saa syrjiä hänen tai hänen vanhempiensa ominaisuuksien, mielipiteiden tai alkuperän vuoksi.
3. Lapsia koskevia päätöksiä tehtäessä on aina ensimmäiseksi otettava huomioon lapsen etu.
4. Valtion on toteutettava Lapsen oikeuksien sopimuksen määräämät oikeudet.
5. Valtion on kunnioitettava vanhempien tai muiden lapsen huoltajien vastuuta, oikeuksia ja velvollisuuksia lapsen kasvatuksessa.
6. Lapsella on oikeus elämään. Valtion on taattava mahdollisimman hyvät edellytykset lapsen henkiinjäämiselle ja kehitykselle omaan tahtiin.
7. Lapsi on rekisteröitävä heti syntymän jälkeen. Syntyneellä lapsella on oikeus nimeen ja kansalaisuuteen. Lapsella on oikeus tuntea vanhempansa ja olla ensisijaisesti heidän hoidettavanaan.
8. Lapsella on oikeus säilyttää henkilöllisyytensä, kansalaisuutensa, nimensä ja sukulaissuhteensa.
9. Lapsella on lähtökohtaisesti oikeus elää vanhempiensa kanssa, jos hänellä on hyvä ja turvallista olla heidän kanssaan. Vanhemmistaan erossa asuvalla lapsella on oikeus tavata ja pitää säännöllisesti yhteyttä kumpaankin vanhempaansa. Tapaaminen voidaan estää, jos se on lapsen edun vastaista.
10. Jos lapsi ja hänen vanhempansa joutuvat eri valtioihin, on valtion velvollisuus käsitellä hakemus perheen jälleenyhdistämiseksi myönteisesti ja viivyttämättä.
11. Valtion pitää estää lasten laitton kuljettaminen maasta toiseen.
12. Lapsella on oikeus vapaasti ilmaista mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa. Lapsen mielipide on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti.
13. Lapsella on mielipiteidensä ilmaisemiseksi oikeus hakea, vastaanottaa ja levittää tietoa ja ajatuksia vapaasti, kunhan se ei loukkaa muiden oikeuksia.
14. Lapsella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Vanhempien lapselle antamaa ohjausta tämän oikeuden käyttämisessä on kunnioitettava.
15. Lapsella on oikeus liittyä yhdistyksiin ja toimia niissä.
16. Lapsella on oikeus yksityisyyteen, kotirauhaan ja kirjesalaisuuteen. Hänen kunniaansa tai mainettaan ei saa halventaa.
17. Lapsella on oikeus saada tiedotusvälineiden kautta sellaista tietoa, joka on tärkeää hänen kehityksensä ja hyvinvointinsa kannalta. Lasta tulee suojella hänen hyvinvointinsa kannalta vahingolliselta tiedolta ja aineistolta.
18. Vanhemmilla on ensisijainen ja yhteinen vastuu lapsen kasvatuksesta. Heillä on oikeus saada tukea tehtäväänsä. Vanhempien tulee toimia lapsen edun mukaisesti. Valtion on turvattava päivähoito- ja lastensuojelupalvelut.
19. Lasta on suojeltava kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä.
20. Lapsella, joka ei voi elää perheensä kanssa, on oikeus saada erityistä suojelua ja tukea. Tällöin on kiinnitettävä huomiota lapsen kasvatuksen jatkuvuuteen sekä lapsen etniseen, uskonnolliseen ja kielelliseen taustaan.
21. Lapsi voidaan adoptoida, jos se on hänen kannaltaan paras vaihtoehto.
22. Pakolaislapsella on oikeus saada tarvitsemansa erityinen huolenpito.

23. Vammaisen lapsen pitää saada parasta mahdollista hoitoa ja apua, joka edistää hänen itseluottamustaan ja osallistumistaan.
24. Lapsella on oikeus elää mahdollisimman terveenä ja saada tarvitsemansa terveyden- ja sairaudenhoito. Äideille on taattava asianmukainen terveydenhoito.
25. Syntymäkotinsa ulkopuolelle sijoitetulla lapsella on oikeus hänelle annettun hoidon ja hänen sijoituksensa perusteiden ajoittaiseen tarkistamiseen.
26. Lapsella on oikeus sosiaaliturvaan.
27. Lapsella on oikeus hänen kehityksensä kannalta riittävään elintasoon.
28. Lapsella on oikeus saada maksuttomasti perusopetusta. Valtion on edistettävä toisen asteen koulutusta ja opinto-ohjausta sekä ehkäistävä koulunkäynnin keskeyttämistä. Kurinpidon koulussa tulee kunnioittaa lapsen ihmisarvoa.
29. Koulutuksen on kehitettävä lapsen yksilöllisiä taitoja, ihmisoikeuksien sekä lapsen oman kielen ja kulttuurin kunnioitusta, vastuullista kansalaisuutta, suvaitsevaisuutta, sukupuolten tasa-arvoa sekä ympäristön suojelua.
30. Vähemmistöryhmään tai alkuperäiskansaansa kuuluvalla lapsella on oikeus omaan kulttuuriinsa, uskontoonsa ja kieleensä.
31. Lapsella on oikeus lepoon, leikkiin ja vapaa-aikaan sekä taide- ja kulttuurielämään.
32. Lapsella ei saa teettää työtä, joka haittaa hänen opintojaan tai vahingoittaa hänen terveyttään tai kehitystään.
33. Lasta on suojeltava huumeilta ja laittomalta huumeakaupalta.
34. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta seksuaaliselta hyväksikäytöltä.
35. Valtioiden on estettävä lapsikauppa.
36. Lasta on suojeltava kaikelta hänen hyvinvointiaan uhkaavalta hyväksikäytöltä.
37. Lasta ei saa kiduttaa. Lasta ei saa rankaista julmalla tai halventavalla tavalla. Lapsen vangitsemisen tulee olla viimesijainen keino ja silloinkin on huomioitava hänen ikänsä mukaiset tarpeet.
38. Alle 18-vuotiasta ei saa värvätä armeijaan eikä hän saa osallistua sodankäyntiin. Aseellisissa selkkauksissa on suojeltava lapsia.*
39. Väärinkäytösten uhriksi joutunutta lasta on autettava toipumaan ja hänen sopeutumistaan yhteiskuntaan on edistettävä.
40. Lakia rikkonutta lasta on suojeltava ja hänen oikeuksiaan on kunnioitettava. Oikeudenkäynnissä tulee erikseen huomioida lapsen ikä- ja kehitystaso.
41. Jos valtion kansallinen lainsäädäntö turvaa lapselle paremmat oikeudet kuin tämä sopimus, sitä on noudatettava.
42. Valtion on huolehdittava, että kaikki kansalaiset tietävät lapsen oikeudet.
43. Tämän sopimuksen noudattamista valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea.
44. -54. Nämä artikkelit ovat päätöksiä sopimukseen liittymisestä, muuttamisesta, siitä raportoimisesta ja sopimuksen muusta voimassaolosta.

*) Ikäraja nostettu lisäpöytäkirjassa 15:sta 18-vuoteen.

Bilaga 3: Barnkonventionen på norska (lättläst)

1. ALDER 18 ÅR

Alle under 18 år er barn, dersom ikke en tidligere alder er lovfestet av staten.

2. INGEN DISKRIMINERING

Konvensjonens rettigheter gjelder for alle barn uten forskjellsbehandling og uten hensyn til barnet og dets foreldres rase, farge, kjønn, språk, religion, opprinnelse, eiendom, funksjonshemming eller oppfatninger. Staten skal sørge for at ingen diskrimineres.

3. TIL BARNETS BESTE

Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.

4. STATENS ANSVAR

Det er statens ansvar å sette barnerettighetene ut i livet.

5. FORELDREANSVARET

Staten skal respektere de rettigheter og plikter foreldrene og andre foresatte har for å gi barnet veiledning og støtte slik at barnet skal kunne hevde konvensjonens rettigheter.

6. RETT TIL LIV

Staten plikter så langt som mulig å sørge for at barn overlever og får utvikle seg.

7. NAVN OG STATSBOGERSKAP

Barnet har, umiddelbart etter fødselen, rett til navn og nasjonalitet, og så langt det er mulig, å kjenne til sine foreldre og få omsorg av dem.

8. IDENTITET

Staten skal respektere barnets rett til å bevare sin identitet, herunder nasjonalitet, navn og familieforhold. Dersom et barn ulovlig blir fratatt slik identitet skal staten hurtig bistå med gjenopprettelse.

9. HOLDE FAMILIEN SAMMEN

Barnet skal ikke adskilles fra sine foreldre mot sin vilje, unntatt når dette er nødvendig av hensyn til barnets beste.

10. GJENFORENE FAMILIEN

Søknader om familiegjening over landegrensar skal behandles på en positiv, human og rask måte. Barnet har rett til regelmessig kontakt med begge foreldre.

11. ULOVLIG BORTFØRING OG TILBAKEHOLD

Staten skal bekjempe at barn blir tatt ulovlig ut av et land eller hindret fra å vende tilbake, og skal inngå avtaler med andre land for å få til dette.

12. Å SI SIN MENING OG BLI HØRT

Barnet har rett til å si sin mening i alt som vedrører det og barnets meninger skal tillegges vekt.

13. FÅ OG GI INFORMASJON

Barnet har rett til ytringsfrihet, til å søke, motta og spre informasjon og ideer av alle slag og på alle måter.

14. TANKE-, SAMVITTIGHETS- OG RELIGIONSFRIHET

Barnet har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Staten skal respektere foreldrenes retter og plikter til å opplyse barnet om sine rettigheter i slike spørsmål.

15. ORGANISASJONSFRIHET

Barnet har rett til organisasjons- og forsamlingsfrihet.

16. RETT TIL PRIVATLIV

Barnet skal ikke utsettes for vilkårlig eller ulovlig innblanding i sitt privatliv, i familien, i hjemmet eller i korrespondansen sin. Det skal beskyttes mot ulovlig angrep mot ære og omdømme.

17. MASSEMEDIA

Staten skal sikre barn tilgang til informasjon fra et mangfold av nasjonale og internasjonale kilder. Staten skal oppmuntre massemedia og forleggere til å spre informasjon som skaper forståelse, kunnskap sosiale ferdigheter og velvære, til å lage eget barnestoff, også for minoritetsbarn. Staten skal beskytte barna mot skadelig informasjon.

18. FORELDREANSVARET

Begge foreldrene har et hovedansvar for barnets omsorg og utvikling etter hva som er best for barnet. Staten skal gi støtte og sikre utvikling av institusjoner, tjenester og tiltak for omsorg for barn, herunder også tatt hensyn til utarbeidende foreldre.

19. BESKYTTELSE MOT MISBRUK

Staten skal beskytte barnet mot fysisk eller psykisk mishandling, forsømmelse eller utnyttelse fra foreldre og andre omsorgspersoner.

20. BARN UTEN OMSORG FRA FAMILIEN

Barn som er uten familiemiljø, har særlig rett på beskyttelse og omsorg, for eksempel ved plassering i fosterhjem, eller om nødvendig, ved egnet institusjon eller ved adopsjon.

21. ADOPSJON

Nasjonal og internasjonal adopsjon skal bare finne sted i samsvar med loven, og skal være autorisert av myndighetene. Adopsjon utenlands skal ikke resultere i urettmessig økonomisk fortjeneste, og bør betraktes som et alternativ til omsorgstiltak i barnets opprinnelsesland.

22. FLYKTNINGEBARN

Barn som søker flyktningsstatus eller som anses som flyktninger, skal få nødvendig vern og humanitær hjelp. Staten skal i samarbeid med internasjonale organer hjelpe et barn som er alene til å bli gjenforent med sine foreldre.

23. FUNKSJONSHEMMEDE BARN

Psykisk og fysisk funksjonshemmede barn har rett til å leve et fullverdig og anstendig liv under forhold som sikrer dets verdighet, fremmer selvtillit, og letter barnets aktive deltakelse i samfunnet. Et funksjonshemmet barn har rett til særskilt omsorg. Barnet skal få undervisning, opplæring, helsetjenester, rehabiliteringstjenester, forberedelse til arbeidslivet og rekreasjonsmuligheter for å oppnå best mulig integrering og individuell utvikling. Staten skal samarbeide med andre land om dette, og ta spesielt hensyn til utviklingslandenes behov.

24. HELSE

Barnet har rett til å få den best mulige medisinske behandling og hjelp til å komme seg etter sykdom. Staten skal arbeide for å redusere spedbarns- og barnedødelighet, sikre at alle barn får nødvendig legehjelp, gi god helsemessig omsorg til mødre etter fødselen, bekjempe sykdom og gi orientering og utdanning om helse og riktig ernæring. Staten skal også avskaffe helsefarlige tradisjoner, samarbeide med andre land og særlig ta hensyn til utviklingslandenes behov.

25. BARN UNDER OFFENTLIG OMSORG

Barn plassert i omsorgstiltak utenfor familiemiljøet har krav på regelmessig vurdering av behandlingen og oppholdet der.

26. SOSIALTJENESTER

Staten skal sikre at barnet får den sosiale hjelpen og den økonomiske støtten det har krav på etter landets lover.

27. LEVESTANDARD

Barnet har rett til en levestandard som er tilstrekkelig på alle områder. Foreldrene, eller andre som har ansvar for barnet, har det grunnleggende ansvaret for å sikre de livsvilkårene som er nødvendig for barnets utvikling. Staten har plikt til å støtte de foresatte.

28. UTDANNING

Barnet har rett til utdanning. Staten skal gjøre grunnskoleutdanningen gratis og obligatorisk og gjøre ulike former for videregående utdanning tilgjengelig for alle barn, og sette i verk tiltak for å redusere tallet på de som ikke fullfører skolegangen. Disiplin i skolen skal utøves på en måte som er forenlig med barnets menneskeverd. Staten skal også fremme internasjonalt samarbeid om utdanning, og særlig ta hensyn til utviklingslandenes behov.

29. MÅLET MED UTDANNING

Utdanningen skal fremme utvikling av barnets personlighet, og teoretiske og praktiske ferdigheter. Den skal skape respekt for menneskerettighetene og fremme holdninger om fred, toleranse, og vennskap mellom folk. Utdanningen skal skape respekt for naturen, og for barnets egen og andres kultur.

30. MINORITETER OG URBEBOLKNING

Barn som tilhører en minoritet eller urbefolkningen, har rett til sammen med andre i sin gruppe, å nyte godt av sin kultur, religion og eget språk.

31. LEK OG FRITID

Barnet har rett til hvile, fritid og lek, og til å delta i kunst og kulturliv.

32. BARNEARBEID

Barnet har rett til å bli beskyttet mot økonomisk utnyttning i arbeid, og mot å utføre arbeid som kan svekke utdannings- eller utviklingsmulighetene.

33. NARKOTIKA

Barnet har rett til å bli beskyttet mot ulovlig bruk, omsetting og produksjon av narkotiske stoffer.

34. SEKSUELL UTNYTTING

Barnet har rett til beskyttelse mot alle former for seksuell utnyttelse og misbruk. For å verne barn mot slik utnyttning skal staten sette i verk alle nødvendige tiltak, nasjonalt og internasjonalt.

35. BORTFØRING, PROSTITUSJON OG SALG

Staten har plikt til å gjennomføre nasjonale og internasjonale tiltak for å hindre kidnapping, bortføring eller salg av barn til ethvert formål og i enhver form.

36. ANNEN UTNYTTING

Staten har plikt til å beskytte barnet mot alle former for utnyttelse som er skadelig for barnets velferd.

37. FENGSEL, DØDSSTRAFF OG TORTUR

Barn skal ikke utsettes for tortur eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Dødsstraff eller fengsel på livstid uten mulighet for løslatelse er ikke tillatt hvis forbrytelsen ble utført før fylte 18 år. Barn som er i fengsel, skal holdes atskilt fra voksne, om ikke det motsatte anses å være best for barnet. Fengsling skal bare benyttes som en siste utvei og for et kortest mulig tidsrom. Pågrepelse og fengsling skal skje på lovlig måte, og barnet har rett til juridisk og annen aktuell hjelp og til å få en rask og uavhengig overprøving av sin sak.

38. BARN I KRIG

Staten skal sette i verk tiltak for å hindre at barn som ikke er fylt 15 år, tar direkte del i krigføring.

39. REHABILITERING OG REINTEGRERING

Staten er forpliktet til å iverksette alle hensiktsmessige tiltak for å sikre rehabilitering og samfunnsmessig tilbakeføring av barn som er offer for misbruk, utnyttelse, forsømmelse, tortur, væpnede konflikter eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

40. BEHANDLING I SAKER OM STRAFF

Barn som er anklaget eller dømt for straffbare handlinger har rett til en behandling som sikrer verdighet og fremmer dets respekt for menneskerettighetene. Målet er at barnet finner en konstruktiv plass i samfunnet. Staten skal fastsette en kriminell lavalder. Det skal være mulighet til å få overprøvet en straffedom av en høyere myndighet eller domstol. Barnet skal få gratis bistand av tolk hvis barnet ikke snakker det språket som blir brukt.

41. NÅR ANDRE LOVER ER BEDRE

Hvis andre nasjonale eller internasjonale lover som staten har vedtatt, sikrer barnet bedre enn med denne konvensjonen, gjelder disse lovene, og ikke konvensjonen.

42. KJENNSKAP TIL KONVENSJONEN SKAL SPRES

Staten er forpliktet til å gjøre konvensjonens innhold kjent for barn og voksne.

Källa: www.baneombudet.no

Bilaga 4: Barnkonventionen på svenska (lättläst)

Artikel 1 handlar om vem som är barn. Alla människor under 18 år är barn.

Artikel 2 handlar om att reglerna gäller för alla barn. Alla barn är lika mycket värda. Inga barn får bli diskriminerade, det vill säga bli sämre behandlade. Det har ingen betydelse vilken färg barnet och barnets föräldrar har på huden, om barnet är flicka eller pojke, vilket språk barnet talar, vilken gud barnet tror på, om barnet har ett funktionshinder eller om barnet är rikt eller fattigt. Mobbning i skolan kan till exempel vara diskriminering.

Artikel 3 handlar om barnets bästa. Politiker, myndigheter och domstolar ska alltid tänka på vad som är bäst för barn när de bestämmer sådant som gäller barn. I artikeln står det att barnets bästa ska komma i främsta rummet. Det betyder att det ibland finns saker som är viktigare än barnets bästa. Men politikerna måste alltid kunna visa att de också har tänkt på barnen.

Artikel 4 handlar om hur länderna ska göra för att följa reglerna i konventionen. Länderna ska ändra sina lagar så att lagarna blir bra för barn. Länderna ska göra allt de kan för att ge barn rättigheter. Rika länder ska hjälpa fattiga länder.

Artikel 5 handlar om att länderna måste förstå att det är föräldrarna som har ansvar för barnet. Föräldrarna ska hjälpa barnet så att det får sina rättigheter.

Artikel 6 handlar om att barnet har rätt till liv och utveckling. Rätt till liv betyder att länderna ska se till att barn inte blir dödade. Det kan vara både att barn inte blir dödade i krig och att barn får vård och mediciner när de är sjuka så att de inte dör av sjukdomar. Rätt till utveckling betyder att länderna ska göra vad de kan för att ge barn en bra barndom. Barn behöver många saker för att utvecklas bra. Det kan vara trygghet, kärlek, mat, sjukvård, ett hem, möjlighet att leka och att gå i skolan.

Artikel 7 och 8 handlar om att alla barn har rätt att veta vem han eller hon är. Barnet har rätt till ett namn och till att vara medborgare i ett land. Barnet har också rätt att veta vilka som är barnets föräldrar.

Artikel 9 handlar om att barn alltid, när det går, ska få vara hos sina föräldrar. Om föräldrarna skiljer sig har barnet rätt att träffa både mamma och pappa. Men ibland är det bäst för barnet att inte bo hos föräldrarna. Och ibland är det bäst för barnet att inte träffa den ena föräldern. Det kan vara om föräldrarna slår barnet eller inte kan ta hand om sitt barn.

Artikel 10 och 11 handlar om att barn och föräldrar har rätt att träffa varandra även om de bor i olika länder. En förälder får inte flytta till ett annat land med barnen utan att den andra föräldern vill det. Länderna ska komma överens om hur de ska hjälpa barn och föräldrar så att de kan träffas.

Artikel 12 handlar om att barnet har rätt att säga hur det vill ha det. Vuxna ska lyssna på barn. Myndigheter och domstolar ska fråga barnet vad det tycker och lyssna på barnet när de bestämmer saker som gäller barnet. Det kan vara om barnets föräldrar ska skiljas och de inte är överens om var barnet ska bo. Då ska domstolen fråga både mamman, pappan och barnet hur de vill ha det. Det kan också vara att lärarna i skolan frågar barnen vad de tycker innan de bestämmer saker. Politiker i en kommun ska fråga barn vad de tycker innan politikerna bestämmer hur kommunen ska använda sina pengar.

Artikel 13, 14 och 15 handlar om att barnet har rätt att säga vad det tycker. Barnet har rätt att tänka fritt, att tro på vilken gud det vill och att vara med i olika föreningar.

Artikel 16 handlar om att barnet har rätt till privatliv. Det kan till exempel vara att föräldrar inte ska läsa sina barns brev och dagböcker. Det kan också vara att barnet ska kunna stänga en dörr och få vara i fred när det går på toaletten i skolan.

Artikel 17 handlar om att barnet har rätt att läsa bra tidningar och böcker och få information på annat sätt, till exempel radio, TV och Internet. Länderna ska ha lagar som skyddar barnet mot filmer och texter som kan skada barnet.

Artikel 18 handlar om att det är föräldrarna som tillsammans har ansvaret för barnet. Föräldrar ska alltid tänka på vad som är bäst för barnet. Länderna ska hjälpa föräldrarna så att de kan vara bra föräldrar. Ett sätt att hjälpa föräldrarna är att det finns bra daghem där barn kan vara när föräldrarna arbetar.

Artikel 19 handlar om att skydda barn mot våld hemma. Länderna ska skydda barn mot föräldrar och andra vuxna som slår barnet, är elaka mot barnet, eller tar hand om barnet dåligt på något annat sätt. Det kan vara att föräldrarna missbrukar alkohol eller narkotika eller att föräldrarna utnyttjar barnet sexuellt.

Artikel 20 och 21 handlar om barn som inte kan bo hemma hos sin familj. Länderna ska se till att barnet får bo i en annan familj. Det bästa är om barnet får bo hos släktingar. Ibland kan ett barn adopteras av en familj i ett annat land. Myndigheter och domstolar som bestämmer var barn ska bo ska alltid tänka på barnets bästa.

Artikel 22 handlar om barn som är flyktingar. Länderna lovar att ge barn som kommer till landet skydd och hjälp. Det gäller både barn som kommer ensamma och barn som kommer med sina föräldrar. Ett ensamt barn ska få hjälp att hitta sina föräldrar. Om man inte kan

hitta föräldrarna eller andra släktingar ska barnet få samma skydd och hjälp som andra barn får när de inte kan bo hos sina föräldrar.

Artikel 23 handlar om barn med funktionshinder. Länderna ska se till att barn med funktionshinder får bra liv. Barn med funktionshinder ska kunna gå i skolan och vara med i samhället på andra sätt. Barnet och barnets familj ska få den hjälp de behöver. Hjälp ska vara gratis eller så billig att människor har råd att ta emot hjälp. Länder ska tillsammans lära sig mer om hur de kan hjälpa barn med funktionshinder på bra sätt. Rika länder ska hjälpa fattiga länder.

Artikel 24 handlar om barnets rätt till hälsovård och sjukvård. Länderna lovar att göra allt de kan för att barn ska få bra hälsa. Alla barn har rätt att få vård när de är sjuka. Kvinnor som väntar barn och mammor med nyfödda barn ska få bra vård. Föräldrar ska få lära sig hur de ska mata och vårda sitt barn. Rika länder ska hjälpa fattiga länder.

Artikel 25 handlar om barn som inte bor hemma hos sina föräldrar. Den myndighet som har ansvar för barnet ska se till att barnet får bra vård eller behandling.

Artikel 26 och 27 handlar om barnets rätt till trygghet. Familjer ska få hjälp så att barnet har det bra även om föräldrarna är fattiga, sjuka eller arbetslösa. En förälder som inte bor med barnet ska också ta ansvar för sitt barn. Det kan vara att betala så att barnet får mat, kläder, bostad och annat som barnet behöver.

Artikel 28 handlar om barnets rätt att gå i skolan. Alla barn ska gå i grundskolan. Det ska vara gratis. Länderna ska se till att fler barn får gå i gymnasiet och annan högre utbildning. Rika länder ska hjälpa fattiga länder.

Artikel 29 handlar om vad barnet ska lära sig i skolan. Varje barn ska få utvecklas så mycket det går. Barnet ska vara väl förberett för sitt liv som vuxen. Barnet ska lära sig om mänskliga rättigheter och att alla människor är lika mycket värda. Barnet ska också lära sig att vara rädd om naturen.

Artikel 30 handlar om barn som tillhör minoriteter eller ursprungsfolk. I Sverige finns barn som är samer, Sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar. De har rätt till sitt språk, sin kultur och sin religion.

Artikel 31 handlar om att barnet har rätt till lek, vila och fritid.

Artikel 32 handlar om att skydda barnet mot farligt arbete.

Artikel 33 handlar om att skydda barnet mot narkotika.

Artikel 34 handlar om att skydda barnet mot att vuxna tvingar dem till sex eller att barnet tvingas att sälja sex.

Artikel 35 och 36 handlar om att skydda barnet mot att bli utnyttjat på något annat sätt. Det kan vara att någon säljer ett barn för att barnet ska arbeta i en fabrik. Det kan vara att någon tar ett barn från föräldrarna för att sälja barnet till en annan familj. Men det är också ett skydd mot alla andra sätt att utnyttja barn som någon kan komma på.

Artikel 37 handlar om att skydda barnet mot dödsstraff, livstids fängelse och tortyr. Tortyr är när man plågar en person för att den ska berätta något. När det är en rättegång mot ett barn har barnet rätt att få hjälp av en jurist, en person som har kunskap om lagar. Barn som sitter i fängelse får inte bli dåligt behandlade. Barn ska inte vara i samma fängelse som vuxna. Barn som sitter i fängelse ska kunna få besök av sin familj och brevväxla med sin familj.

Artikel 38 handlar om att barn inte ska vara soldater.

Artikel 39 handlar om att länderna ska hjälpa barn som har blivit utnyttjade så att barnet kan må bra och leva ett vanligt liv. Det kan vara barn som har varit soldater i krig.

Artikel 40 handlar om barn som är misstänkta för något brott. Länderna lovar att behandla barnet bra och att ge barnet en rättvis rättegång.

Artikel 41 handlar om att länderna gärna får göra mer än det som står i konventionen för att ge barnet rättigheter.

Artikel 42 handlar om att länderna lovar att se till att både barn och vuxna vet vilka regler som finns i barnkonventionen.

Artiklarna 43-54 är regler för hur länderna ska göra för att följa barnkonventionen.

Källa: www.bo.se